

ÖLÜM HABERLERİ

Ankara'lı hemşerilerimizden Avukat Tevfik Çiper 31.7.1972 tarihinde Sakarya'nın Caferiye köyünde yaz tatilini geçirmekte iken ani olarak kalp yetersizliğinden vefat etmiştir.

Ankara K. Kafkas Kültür Derneği üyelerinden Kemal Ünyay'ın annesi Cevahir Ünyay'ın İstanbul'da vefat ettiği üzüntüyle öğrenilmiştir.

Ankara K. Kafkas Kültür Derneği üyelerinden Cemil Şenvar'ın annesinin vefat ettiği üzüntüyle öğrenilmiştir.

Akyazı «Kuzuluk» Maden suları sahibi Ziya Geç'in kayın biraderi Kerim Burak'ın 19.8.1972 tarihinde vefat ettiği üzüntüyle öğrenilmiştir.

İstanbul Kafkas Kültür Derneği üyelerinden Aziz Etisoy'un annesi Bn. Şerife Etisoy'un, 2.7.1972 tarihinde vefat ettiği üzüntüyle öğrenilmiştir.

İstanbul Kafkas Kültür Derneği üyelerinden Feyzullah Karaçay «Karaçay», 12.9.972 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Ölenlere rahmet aile ve yakınlarına baş sağlığı dileriz.

Manyaş'ın Tepecik köyünden kıymetli hemşerimiz ve büyüğümüz Azize Tayfun kısa bir hastalığı müteakip 9 Eylül 1972 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve cenazesi Eyüp Sultan mezarlığına defnedilmiştir.

Merhumeye tanrıdan rahmet, ailesine baş sağlığı dileriz.

Türk Ordusunun kıymetli komutanlarından ve eski Millî Savunma Bakanlarından Orgeneral Muzaffer Alankuş İstanbul'da 17.6.1972 tarihinde vefat etmiş ve cenazesi Şişli Camiinden ebedi istirahatgâhına kaldırılmıştır.

Çerkeslerin Kuşha «Asetin» dalından olan merhum'a tanrıdan rahmet, ailesine baş sağlığı dileriz.

BAŞLIK «Vase» Meseleleri

İlk adımın Uzun yaylada atıldığı ve bilâhère Amasya'nın Hamamözünde bir ölçü dahilinde uygulandığı, başlık alma işlemi, son olarak Reyhanlı'da ele alınmıştır.

Genellikle gençlerin ön ayak olduğu teşebbüs sonunda evlenmelerde başlık miktarının en fazla 5000 lirayı aşmaması prensibi kabul edilmiştir.

Bu gibi davranışların diğer Çerkes toplumlara da iyi bir örnek olmasını temenni ederiz.

D Ü Z E L T M E

- 1 — Son Kafkasya Dergisi sayı 34 Mart - Nisan - Mayıs 1972 sah. 21. st 11 de. (1919) 1909 olacak.
- 2 — Aynı dergi Okuyucu Mektuplarına Cevaplar Sh. 40, süt 5 de (efendinin) kelimesi (paşanın) olacaktır. Düzeltmesini okuyuculardan rica ederiz.
- 3 — Bir önceki dergi (sayı 33) de sahife 7, satır 39 da Gedani kelimesi (Geldani) olacak. Onun da düzeltilmesini dileriz.

Türkiyenin 67 ilinden 40, indan fazlasında köyler kurmuş olan çerkeslerin bugünkü sayılarını değerlendirmek için bu konuda bilgi veren istatistiklere bir göz atmak yararlı olacaktır.

Kuzey Kafkasyadan Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göç eden Çerkeslerin göç tarihleriyle, miktarları aşağıda verilmektedir.

1 — 1768 yılında	10.000
2 — 1780 - 1800 yılları arası	30.000
3 — 1812 - 1815 : Arası	15.000
4 — 1829 yılında	12.000
5 — 1855 - 1863 Yılları arası	300.000
6 — 1864 ten sonra	1.250.000

«Bu miktarın ancak 600.000 i Türkiye'ye gelebilirdi geri kalanı yollarda ölmüştür!»

7 — 1877 yılında	500.000
8 — 1886 yılında	5.000
Toplam	2,122,000

Yukarıdaki tablo incelenirse yaklaşık olarak iki asır içerisinde Kuzey Kafkasyadan Osmanlı imparatorluğu topraklarına iki milyona yakın Çerkes göçmen olarak gelmiş, bunun da ancak 1.5 milyonu sağ kalmıştır. Bu sayıya bilinmeyen ve çeşitli nedenlerle göç eden guruplar dahil değildir. Ayrıca bu sayılar diğer bazı literatürlerde daha yüksek gösterildiği gibi yukarıda sıralanan sayılar da asgari miktarı göstermektedir.

Son yıllarda Rusyada ve genellikle K. Kafkasyada yapılan istatistikler Çerkes ulusunun dünyada birçok çoğalan milletler arasında olduğunu göstermektedir. Böyle olunca da bugün muhaceretteki Çerkes nüfusunun üç milyondan az olmaması gerekir.

(Devamı var)

ETHEM BEY (Çerkes Ethem) VE KUVVAYI MİLLİYE

Dr. Vasi GÜSAR

Birinci dünya savaşında Türkiye yenilgeye uğramış Mondros anlaşmasıyla savaştan çekilmiş 13/Kasım/1918 de yabancı harp gemileri İstanbulla girmişlerdi. İstanbul ve bazı Anadolu şehirleri düşman işgaline uğramış, memleket parçalanmağa başlamıştı. Ülkenin durumu acı ve üzüntülü idi. Memleketin ileri gelenleri, bazı hükümet erkânı, komutanlar kurtulma çareleri arıyorlar, toplanıyor, görüşüyorlar, kararlar alıyorlar, Aralarında Yıldırım orduları eski komutanı Mustafa Kemal paşa, Hamidiye kahramanı Reuf bey, Kâzım Karabekir, Ali Fuat paşalar ve diğerleri. Karar gereğince Kâzım Karabekir paşa 15 inci kolordu komutanı olarak 12. Nisan, 1919 de İstanbuldan Trabzona yola çıkıyor. İngiliz filosu komutanı Galtrop 14. Mayıs, 1919 de merkezi İzmirde olan 7 inci kolordu komutanı Ali Nadir paşaya (çerkestir) ilk notayı veriyor. 15 Mayıs günü Yunanlılar İzmir işgal ediyorlar. Aynı gün Mustafa Kemal paşa da Ordu müfettişi olarak İstanbuldan Samsuna hareket ediyor. Reuf Orbay (çerkeslerin Ç'ence ailesinden) Yunanlılara karşı gerilla hareketini idare ettirmek üzere hemşerisi Ethem beyle görüşmek üzere 25. Mayıs. 1919 da Bandırmada kapusunu çalıyor. (Cemal Kutay, Çerkes Ethem dosyası. Yeni İstanbul. No 8)

Rauf bey Ethem beyle (Çerkeslerin Pssevu ailesindendir) mutabık kalıyor ve yine hemşerileri olan Kuşçu başı Eşref beyin (çerkeslerin Sencer ailesinden) Salihlideki çiftliğine beraberce gidiyorlar, görüşüyorlar, Eşref; birinci dünya savaşında Ethem ve Rauf beylerle beraber Irak ve İran seferlerinde teşkilatı mahsusada beraber bulunmuş idiler. Ayrıca Eşref Mustafa Kemal paşa ile beraber Libyada (Trablus garp) İtalyanlara karşı savaşta beraber bulunmuş, arkadaşlık etmiş idiler. 14 üncü kolordu komutanı olarak Bursada bulunan Yusuf İzzet Paşa (Met Çunatuka) ile muhabere etmişler. Paşa da Ethem Salihlide bir vazife veriyor (Cemal Kutay, Çerkes etem dosyası. No 23) Reuf bey Mustafa Kemal Paşa ile buluşmak üzere Erzuruma hareket ediyor.

Ethem ve Eşref çiftlikte varlıklarını ortaya koyuyorlar, teşkilatı mahsunin parasını bankalardan alıyorlar, çiftlikteki teşkilatın silah depolarını açıyorlar silah ve cephaneleri alıyorlar, başta yakınlarından başlayarak milis kuvvet teşkil ediyorlar, at satın alıp silahlanıyorlar teşkilatı tamamlıyorlar, Ethem (kuvvayi seyyare) umum kumandanı oluyor. Yunanlılarla gerilla (çete) savaşına girişiyorlar. Ara sıra başarı da gösteriyorlar.

Anzavur harekâtı :

Padışah Vahdeddin ve İstanbul hükümeti Kuvvayi milliyenin alıp yürüdüğünü görünce, kısmen de İngilizlerin baskısı ile Ahmet Anzavur beyi (çerkeslerin Beşuk soyundan) paşa rütbesiyle Biga, kirmasti, Gönen bölgelerine gönderiyor karşı bir cephe alıyorlar. Bu arada birlikleri yenilgeye uğrayan Yusuf İzzet paşa Salihliye gidiyor ve Ethem beye (kendisine gönderdiğim haberler hiç tesir etmedi, söz anlamıyor. Bunun harekâtını durdurmak ve yola getirmek için koca Ethem'in hareketini tensip ediyorum. Bu vazifeyi kabul etmeni rica ederim. Buraya bunun için geldim) diyor (Cemal Kutay. Dosya No 14). gerçekte ordu terhis edilmiş tümenlerde, alaylarda askerler parmakla sayılacak kadar azalmıştı. Ethem harekete geçiyor. Anzavur İstanbulla kaçıyor, hareket sona eriyor.

Adapazarı, Hendek, Düzce, Bolu harekâtı :

9. Nisan, 1920 de Adapazarı, Hendek, Düzce ve Bolu da başlayan isyan hareketi 13 nisanda Düzce ve Boluya sirayet etmişti. Tarih 20. Mayıs, 1920 salihlideki Ethem beyi telgrafhaneye çağırıyorlar. (Ben miralay İsmet-albay) «İnönü» şurada yanımda âbeyin Reşit beyefendi, Yusuf İzzet Paşa hazretleri var. Cümlemiz gazanızı tebrik ederiz. Büyük muvaffakiyet kazandınız. Ayrıca Mustafa Kemal paşa hazretleri muhabbetle gözlerinizden öptüyor ve samimi tebriklerini ıblağa bizleri memur etmiş bulunuyor. Nasılsınız?) arkasından (Ethem bey Anzavuru tepelemekle Ankarayı kurtardınız. Size hepimiz minnetdarız. Fakat şimdi burada daha büyük diyebileceğim bir tehlike var. KUVVETLERİMİZ BOZULDU, Bolu, Mudurnu, Adapazarı âsilerin elindedir. Diğer mıntıkalara sığramasından korkuyoruz. Ali Fuat paşa hazretleri süratla imdâdına gelmenizi rica ediyor (dosya no 39). Ethem bu isyan harekâtı üzerine yürüyor. İsyânı sindiriyor. Haklı, haksız bir çok kişileri dar ağacına çekiyor. Haksız olanların başında Düzcenin tanınmış kişilerinden (Safer Berzeg) ve Avukat (Abdulvehhap Kesebiy) beyler var. Özellikle bunların nedensiz ipe çekilmesi orduda bulunan subay ve erlerin üzüntü ve tiksintilerini kamçılıyor. Hatıratıta (Bunları divanı harp çekti) diye Ethem kendisini savunmaya kalkıyor (dosya no 41). Fakat gerçek oyle olmuyor, Hareket 4. haziran. 1920 de sona eriyor.

Yıl 1960. Libnanda (Beyrut) milletler arası teşkilatında görevli bulunan Refet paşa (Bele) Beyruttan dönmüştü. Ziyaretine İstiklâl savaşından yaverliğini yapmış bulunan emekli general Hikmet Gerçekçi

ile Taksimdeki evine gitmiştik. Ziyaret, yemek ve istiklâl harbinin tatlı hatıraları dile getirilmiş konuşmamız dokuz saat sürmüştü. Bu hatıralar görüşülürken, bir aralık Düzce, Adapazarı hareketini konu ettim. Sefer ve Abdulvehhap beylerin asılmalarının nedenini sordum. Paşa o harekâttta tenkil birlikleri ile bulunmuştu Albay olarak ve kolordu kumandanı bulunarak, (Bunlar bizimle beraber yürüyen vatansever kişiler. sebepsiz bir şekilde asılmalarına çok üzülmiştim, tenkit etmiştim. Mustafa Kemal paşada üzüldü ve bir telgraf ile de bildirdi. Nedenini anlayamadığımız bir durum. Belki de şahsı bir kını vardı) dedi.

Yozgat, Zile harekâtı :

13 Haziran 1920 Yozgat, Zile bölgelerinde isyan başgöstermiş Mustafa Kemal paşanın imzasıyla çekilen 30 Haziran 1920 tarihli teli üzerine Ankaraya gelmiş İstasyonda Mustafa Kemal paşa başta olarak bir çok zatlar tarafından karşılanmış. Paşa onu kucaklamış, arabası-

Çerkes Ethem Bey

na sağ tarafına almış, evine misafir etmişti. Ethem yozgata isyanı bastırmağa gitmiş, başarı ile Ankaraya dönmüştü. Ankaraya gelince Büyük Millet meclisine gitmiş, herkes ayakta (Milletin kurtarıcısı) olarak alkışlanmıştı.

Ethem beyin bana doktorluk teklifi :

1920 temmuz ayında idi. Etem Afyona gelmişti. Ben de Askeri hastane dahiliye mütehassısı idim. Tümen komutanımız kurmay yarbay Aşır beyle (General Aşır Atlı merhum çerkesti) görüşmüş. Yolda çarşıda bana raslayan bir emir eri (Sizi tümenden arıyorlar. Zannederseniz Etem beyefendiye doktor oluyorsunuz) deyince Düzce olaylarının tesiri altında (beni görmemiş ol) dedim ve iki gün hastaneye ve tümene uğramamış, Aşır bey de belki onu sevmemesinden ötürü bana hiç açmamıştı. Sonra yerine sınıf arkadaşım Dr. Zeki Hakkı almış veya vermişlerdi. (Prof. Dr. Zeki Hakkı Pamir).

Ethem'in İsyanı :

Gerçek savaşların ancak muntazam eğitim görmüş, çeşitli branşları kapsayan yeterli bir ordu ile yapılacağını anlamayan, düşünemiyen Ethem; ordu ve kumanda altında bir görev almasını izzeti nefsine ağır görüyor, kendisini herkesten üstün gören bir hâli vardı. Büyük Millet meclisi 8. Kasım. 1920 de verdiği bir kararla milli kuvvetlere son vermişti. Buna kızan Ethem etraftan yapılan bir çok ikazlara ve hatta Bolu mebusu Yusuf İzzet (Met İzzet) ve Sivas mebusu Emir paşa (çerkeslerin Makam soyundan) ların nasihatları (Cemal Kutay, Çerkes Ethem dos. No. 23) na rağmen diretmiş, kafa tutmuş ve isyan etmişti. Üzerine gönderilen Cenup (Güney) cephesi komutanı miralay Refet bey Demirci efeden sonra Ethem'in üzerine yürümüştü. Ben de doktoru bulunuyordum. Kütahya, Alayunt, Gediz, Simav, Demirciden üzerine yürüdük. Yolda (benim de sülâlemde çok Çerkes var) (Cemal Kutay. Dos. No 19) diyen Refet beyle yol boyunca hep Ethemden bahsederdik. Ethem Kuyucak köyünden Yunan işgal bölgesine kaçtı (22. Ocak. 1921).

Ethem Hâlin değildir:

Büyük millet meclisi reisi Mustafa Kemal Paşa Ethemi severdi. O da onu sever ve sayardı. Paşanın; Ali Fuat paşaya yazdığı 6. Ağustos. 1920 tarihli telinde Ethemden bahsederken (Mumâileyhin istihlâsı vatan uğrurunda sebkedenden hidematî fedâkarane ve kahramanlığı tarihi

istikbalimizde Bülent bir sahifeye malik olacaktır) der. (Dosya no 15) Yusuf İzzet paşa da ona bir tabanca hediye etmişti.

Ethem Yunan işgalindeki topraklara geçerken kuvvetlerini toplayıp onlara (bir tek top, bir tek tüfek, bir tek kişi geçmiyecek, hepimiz teslim olacaksınız) demiş ve yalnız 33 kişi ile Yunan işgal muntikasına geçmiştir. Bunların yedi veya sekizi Çerkeşti. Bu durumu teslimlerinde doktoru Zeki Hakkı ve topçu kumandanı (sonra binbaşı iken Adana merkez kumandanı olan Erzincanlı) yüzbaşı Fevzi de belirtmişlerdi. Bu bakımdan Ethem hâin değil aksine vatansever bir cahildi.

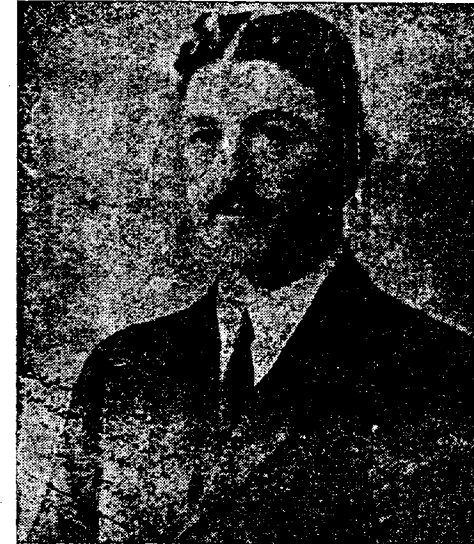
Ona ait bir hikâyeyi de burada açıklamak isterim : Ethem kaçışından bir süre sonra hastalığı tepmiş, tedavi için Viyanaya gitmiş (Almanya'ya da uğradı) Hastaneye yatmış. Durumu Türk sefiri Ankaraya bildirmiş. Dış işleri Bakanı Akşam yemeğinde aldığı haberi Atatürke arzemiş, Atatürk gözlerini sabit bir yere dikerek epeyce dalmış. Ayırılmışlar, sabahın erken saatında Dr. Tevfik Rüşti köşke çağırılmış. Atatürkün yanına çıktığında (Al şu beş bin lirayı, sefârete gönder. Ethem versinler) demiş. O da emri yerine getirmiş. Tevfik Rüşti bey bu hadiseyi bir kaç dostuna açıklamıştı. Eski hizmetlerini unutmamıştı.

Ethem'in kişiliği : Ethem Bandırmalı Ali Pssevu beyin en küçük oğlu. Assubay okulu mezunu idi. Cesur, atak, komiteci, mağrur, cahil, milli şuur taşımayan bir tip. Atatürk Nutkunda (şunun bunun mâsum çocuklarını Fidyeyi necât dilenmek karşılığı dağa kaldırmış bir haydut) der (Nutuk. Atatürk. 1927. sh 337) Gerçekte istiklâl harbinden önce İzmir valisi Rahmi beyin oğlunu otuz bin lira karşılığı dağa kaldırmış ve bu parayı almıştı. (Anzavur İsyanı, Zühtü Güven, İstanbul. 1965, s39), Yine Nutkunda (Ethem ve kardeşlerinin gördükleri muamele ve takdirkâ-naden mağrur oldukları ve hattâ bazı hayallara kapıldıkları anlaşılıyor. Yozgat isyanını teskin esnasında askeri ve milli kumandanların rütbe ve mevkillerine ehemmiyet vermeksizin hepsine birer birer hakaretler ve mütecaviz muamelelerde bulunmakta hiç bir beis görmemeye başladı. Bundan cüret alan Ethem Türk ordusunda hiç bir zabıt ve kumandan bulunmadığını ve kendilerini herkesin üstünde birer kahraman bulduklarına inandılar... valilere ve herkese emir veriyorlar, yapmazlarsa idâm edilecekleri tehdidinde bulunuyordu (Nutuk. Atatürk. sh 394)

Ethem milli şuur, benlik ve duygu sahibi değildi. hatıratında (Askerlik hizmetlerim sırasında Araplık, Lazlık, Çerkeslik, Arnavutluk gayreti güden çok insanlara rasladım. Hattâ aralarında türkçeyi bırakıp ırklarının lisanlarını konuşan çoktu. Ben de böyle bir hadiseye şahit

oldum. Büyük bir kumandan ve çok vatanperver bir insan olan Yusuf İzzet paşa merhum Çerkeşti (Met çunatuka). Çerkesçeyi iyi bilenlerle resmi vazifeler haricinde Çerkesçe konuşur ve onları adetâ imtihanı çekerdi. Bir gün benimle Çerkesçe konuşmaya başladı. Ben Türkçe cevap verdim. Gülmeğe başladı ve sordu. Neden Çerkesçe cevap vermiyorsun? samimiyetle söylüyeyim; diyecek cevap bulamadım, şaşırđım. İşte bu hâleti ruhiye içinde bana Çerkes Ethem denildi ve daima öyle anıldım (dosya no 95) Ethem hatıratında: (Hiç bir zaman Çerkes asıllı olduğumu düşünmedim. Düşünememde, Ben Türküm...) der (Dosya Zeybek Çerkes konusu)..

Ethem; Çerkes kıyafetinin de cahili idi. hatırasında (Tren durduğı zaman Ankaraya vagon dan inerken kıyafetimle indim. Uzun boylu muhariplere câzip bir hüviyyet veren ve muazzam Türk soyunun en azı milli varlıklarını muhafaza eden Çerkes oymağının hususiyetlerini temsil eden bir kıyafetin dikkatı çekmemesine imkân yoktu.. der (Dosya no 43). Bu görüş ile Ethem Düzcedeki iki kıymetli Çerkesi ve bir arada diğerlerini haksız olarak darağacına götürmesi (Bakınız hemşerilerini bile savunmuyor, korumuyor, ünlü Çerkesleri bile ipe çekti) dedirtmek bir taktik idi, riyakârlıktı, gelirini düşünen bir tip.

Rauf Orbay

Ethem Yunan işgali altındaki topraklara kaçarken (seferde giydiğim çerkes milli kıyafeti ile diğer zamanlarda giydiğim...) der (dosya No 144). Gerçekte Ethem seferde olsun şehir ve köylerde olsun hiç bir vakit hakiki ve özel çerkes elbisesi giymemiş ve o kıyafetle hatıra olsun bir resim çek-tirmemiştir. Yukarıdaki bir ifadesi onun bu elbise hakkında hiç bir bil-gisi olmadığını belirtisidir. Belki de çete kıyafetini milli bir kıyafet say-maktadır.

Ethem kaçtıktan sonra bir süre Suriyede ve Ürdünde görüntüyor. Fa-tat Çerkeslerden yüz bulamıyor. Uzun süreden beri çekmekte olduğu akciğer vereminden 1948 yılında Ammanda ölüyor ve taşı bile bulunma-yan belirsiz bir yere gömülüyor (Cemal Kutay, Çerkes Ethem dos. No 28). Sonuda böyle oldu.

NOT : Çerkes Ethem Beyin Sürgün hayatı ve hiçbir yerde yayınlanmamış resmi gelecek sayı- mızda bu yazının bir tamamlayıcısı olarak yayınlanacaktır.

— DAĞLILAR —

Dr. Vasfi GÜSAR

Yakın bir tarihte Rusya'da ve Kafkasya'da DAĞLILAR diye bir kelime aldı yürüdü. Bir süre önce 1933 yıllarında VARŞOVA (Polonya)'a da (Kafkas dağlıları) isimli bir dergi çıkardı. Bunun yazarları da Rus okullarında okudukları için Rusların (Gorskiy) kelimesini Türkçeye çevirerek (Dağlı) dediler kendilerine ve bunu Kuzey Kafkaslı topluma ve Çerkeslere aktarmaya çalıştılar.

1 Mayıs 1971 de Vladikafkasta toplanan Kuzey Kafkas Millî Kongresinde hep Gorskiy (Montagnard) kelimesini sık sık söylemişler, yerli başkan B.A. Chabanoff ile Matoucheff, Kot-zeff, Kaplanoff ve daha bir çokları bu kelimeyi sık sık dillerine getirmişler ve şikâyetmişlerdir.

GORSKIY (Montagnard) ve aynı anlamda olan (Dağlı) kelimeleri; medeniyetten irak, câhil, saldırgan ve vahşi anlamındadır. Batılılar, Fransızlar, İngilizler, Almanlar, Amerikalılar ve Türkler hiç bir vakit onlara bu tabiri lâyük görmemişlerdir. 1919 yılında İstanbul'da Şimalî Kafkas Cemiyeti (Kuzey Kafkas Derneği) nin yayınladığı Kuzey Kafkasça Çerkeslere ait bib-liyografide bir çok kişilerin eserleri açıklandığı halde bunların içinde bu tabire rastlanmamıştır. Kitapları da meydandadır.

Kuzey Kafkasya ve özellikle Çerkesya bir dağ ülkesi değildir. Halkı da çöl insanı değildir, vahşi ve saldırgan değildir. Ülke Fransa, Türkiye, Almanya gibi bol toprağı, ovası, bağları, bahçeleri, ırmakları olan zengin bir ülkedir. Dağlı olan millet değil, bu kelimenin tüm anlamını kendinde gören câhil yaratıktır.

BİR RADYO YAYINI

19/Mart/1971 Cuma günü saat 10.30 - arası İstanbuldaki radyosundaki (Okul Radyosu) saa-tinde, yaşlı bir adam ile küçük bir çocuğun karşılıklı konuşmaları sırasında yaşlı adamın çocu-ğa verdiği tarihi bilgi (1).

1920 de İstiklâl savaşında yurdumuzun çok kötü durumda olduğu düşmanların Yunan ordusunu vatanımıza saldıkları, Yunan kuvvetlerinin memleketi ihanet eden Çerkes Etem kuvvetleri ile birleşerek Anadolu'nun içlerine kadar sokulduklarını tekarhyarak anlatmıştı.

Etem'in Yunan kuvvetleriyle birleşerek Anadolu'ya karşı savaşa geçtiği bir uydurmadır. Etem'in Yunan işgalindeki topraklarda, dağlarda, ormanlarda dolaşarak Bandırma köylerinden birine iltica ettiği ve durumunun köylü tarafından Yunanlılara bildirilmesiyle Yunanlıların Etem'i alıp Atina'ya götürdükleri ve orada Suriye'ye geçtiği bir gerçektir. Yanındaki kuvvet Türkiye topraklarında yine Etem'in emri ile kalmıştı. Aradan bir yıl geçti. Eminiz ki yeni radyo idaresi böyle uydurma ve saçma tarihlere radyosunda yer versin.

BİR FİLM VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Ö. İSMEL

Geçen Haftalarda Ankara Sinemalarında bizi konu olarak alan bir film Ankara halkına gösterilmiştir. Bu film hemşehrilerimizden Gündüz Yıldırım Geç'in kurduğu «Ağaç Film» in yapıtı olan «Kaf Dağını Terk Edenler» idi.. Başrollerini Gündüz Genç'er'in kardeşi Yıldırım Genç'er, Ülkü Özen, Atıf Kaptan, Melek Görgün'ün paylaştığı filmin dış sahne-leri Akyazı'nın Kuzuluk abaza köyünde çevrilmiştir. Kostümlerin Folk-lor Ekibimizden sağlandığı filmde, Folklor ögesi olarak Derneğimiz Folk-lor ekibinden yararlanmıştır. Diğer konularda Ankara-İstanbul-Kocaeli Kafkas Kültür Derneklerinin yardımı olmuştur.

Konusu 1858 - 1865 Büyük Çerkes göçüdür. Ne varki göç eden halkın sorunlarından, göçün feccatinden ziyade Ruslarla olan savaşlar ve folk-lor Ekibimizden sağlandığı fimde, Folklor ögesi olarak Derneğimiz Folk-olarak iki yönden eleştirmek daha yararlı olacaktır sanırım. Konuyu de-rinlemesine almayan senaryo yüzeyde kalmıştır. Örneğin çerkes köyleri-nin aniden baskına uğraması gerçekçi olmaktan uzaktır. Yüzyıllarca savaş veren atalarımız filmde yorumlandığı kadar tedbirsiz değillerdi.

Senaryo'nun gücünü yitiren ikinci bir yön ise, Çerkes halkının göçe zorlanışında birinci derecede rolü olan din adamlarının ve soyluların tel-kinleri yeterince, olay olarak işlenmemiştir. Bir kahramanın ağzından birkaç cümle ile geçiştirilmiştir.

«Kaf dağını terkedenler» ismi film görüldükten sonra hayal kırıklığı vermektedir. Göç, öyle birkaç atının «Yeni vatanımız Türkiye'ye gide-lim» diye kamçıları şaklatmaları ile olmamıştır. Batılı ve Osmanlı kaynakları bir milyondan fazla Kuzey Kafkasyalı'nın atlarla, arabalarla, yaya olarak binbir sıkıntı içinde Karadeniz kıyılarına dökülüşlerini çok acıklı bir dille anlatmaktadır. Filmde böyle bir göç akınının bulunmayışı hayal kırıklığının nedenlerinden biri olmaktadır. İsmi verdiği heyecan'ı film öldürmektedir.

Aksesuar'da göze batan çiğ duvar boyaları, o çağda kullanılmayan eşyalar (Örneğin Mizago'nun ökçeli rügan papuçları) bulunmaktadır. Hatta, çitlerden birine takılıp kalmış bir ölünün sırtında günümüzde giyilen cinsten bir ceket görülmektedir.

Düğün evinin bahçesinde yakılan ateşin üzerine asılmış olan kazan tipik Anadolu bakırıdır. Buraya bir Çerkes Şuen'i yerleştirilmiş olsay-

dı daha gerçekçi bir görünüm elde edilebilirdi. Rus subaylarının, ortaokul öğrenci şapkalarına benzer kasketleri, pantolonları göze çarpan aksesuar eksikliklerinin basında gelmektedir.

Bütün bu eksikliklerin yanında film'in kulağı dolduran hakiki kafkas müziğinden derlenme fon müziği doyurucu ve güzeldi.

Oyunculara gelince, Yıldırım Genç'er'in dışında diğer oyuncular Kuzey Kafkasya kültürüne uzak kişiler olmaları nedeniyle oyunlarını eleştiriye lüzum görmemekteyiz. Ancak, Atıf Kaptan Karabata rolünde sağlam bir oyun verdi.

Bütün bunlara rağmen, Türkiyede çevrilmiş ve bizi konu alan yapıtların en başarılısı... Film prodöktörü Sayın Hemşehrımızı bundan sonraki çalışmalarında başarıya ulaşması dileği ile kutlarız...

Pek Eski Mısır Vesikaları

Dr. M. Ali PÇİHALUK

Pek eski Mısırda ruh ikiye ayrılmış birine (KHU) diğerine (Bİ) adı verilmişti. Bu nedenle Mısırda ruha (Çift) ad verilmiş. Bunlardan (KHU) kişinin dâima kollayıcısı olup sâbit, diğeri ise gereken yerleri dolaşmak ve tekrar dönmek üzere seyyar ve uçucu idi. (KHU) akıl ve bilgi ile gereken tılsımları taşır bir defa ayrıldığı zaman Tanrıya gider ve tekrar dönmez idi (Maspereux tarihi sh 44). Yunanlılar da hemen aynı inançları kabullenmişler ve ruhun birleşik iki kuvvete (NOUS) ve (PSİKH) adlarını vermişlerdi (Dic. D'archeologie Egyptienne sh 23)

Küldâniler de her iki kuvveti birleştirmişler ve onda bütün iyi ve fena ya da orta kuvveti toplayarak (Zİ) adını vermişlerdi (Maspe. sh 161-162) Küldânilerle Mısırlıların inançları arasında beliren bu farka göre (Zİ) kelimesinin (teklik) i göstermesi gerekiyor. Bu kelimelerin çerkesçe incelenmesi bizleri yakın bir isteğe götürüyor.

Hayvanlar ile bitkiler ve hemen bütün varlıkların dişi ve erkek bölümlerine ayrılması normal olduğu için bunların zaten iki bölümden toplum tanıyan ruhların da dişi ve erkekten birleşimi göstermektedir. Gerçek olan (KHU) taşıdığı çeşitli kuvvetler dolayısıyla diğerine nazaran üstün olup onu savunmaya görevli ve bu sebepten çerkesçe erkek anlamına gelen (KHU) denmesi gerekmektedir. Buna bakılırsa (Bİ) kelimesinin de çerkesçe (dişi) anlamına gelen (BZİ) den değişim olduğu anlaşılıyor. Küldânilerin (Teklik) olması gereken ruhlarının çerkesçe (bir) anlamına gelen (Zİ) ile tercüme edilmesi de bu incelememizi kuvvetlendirmektedir.

15 TABU — MASA

Dinler tarihinde önemli bir konu olan bu (TABU) kelimesi pek eski Mısırda İsrail oğullarının zamanında yer alıp oradan Orta Afrikaya, Madagaskar adasına ve hattâ Güney Amerikaya kadar yayılmıştır. TABU, nail olmayı, aynı zamanda bir yasaklığı kapsayan olduğu ve (Tabu) yu hediye eden (SA) dahi kuvvet ve kudret sahibi olup mecusiliğin yayıldığı yerlerde bu adın açıklandığı bellidir. (Dinler tarihi, Ahmet Midhat. Sh. 93). Tabu kelimesi çerkeslerde rica ve istirahatın son üstünlüğüdür. Bunun gibi teşekkür de dahi kullanılır. (MASA) da mecusiliğin temelini teşkil eden (ATEŞ) anlamındadır. Fransızca mucusiliğe karşı kullanılan (Mezdeisme) kelimesi de çerkesenin işte (MASUE kelimesinden çıkmaktadır.

16 PHARAAUN — Faraun

İngilizce (Bible Encyclopedia sh 562) de Fraun kelimesinden bahsedilirken İbranilerdeki teleffuzun (Par-aoh şeklinde olup (Par-raoh) biçiminde olmadığı ve (Dic D'Archeologie Egyptienne) de ise paraun maddesinde kelimenin (Per-AA) şeklinde ve (büyük hane) anlamında olduğu görülmektedir. Biz bu anlam ve bu biçimi teleffuzları ve aynı zamanda ansiklopedya'nın açıklamasını doğru buluyoruz. Çünkü Çerkesce (Pere) ilk ve (U) saray, hisar (vun) hane, aile anlamında olmakla (Pereun) ilk hane, ilk aile ve (Pereu) ise ilk saray, ilk hisar anlamındadır.

17 İhram (Pyramide)

Pek eski Mısır krallarına son konuk olan ve (yedi tuhaf âlem) sayılan ünlü yapılardan (İhram) ve frenk dilince (Pyramide) denmektedir. İhram ile piramidin ilk harfi olan (Pi) harfidir. Bu harf; yunan dilindeki belirtilen harf olup asıl kelime arkasındakidir. Bu incelemeden sonra asıl kelime olan (İHRAM)'ın anlamı hakkında belirtilen çeşitli tevelleri ve incelemekte bulunduğumuz dille olan anlamını belirteceğiz. Bazıları ihramı harem dairesi gibi örtülü bir yerden farzederek (ihram) kelimesini (harem) kelimesinden geldiğini göstermek istemişlerdir. Diğer bazıları da Londradaki (Papirus jeometrik üzerine) (İhram) kelimesine mukabil (Ahmer) kelimesini bulduklarını söylüyorlar. Diğer taraftan İhramın üçgen olan bir yüzünde (Piremus) kelimesi yazılmış bulunduğundan yunan dilindeki (Piramis) kelimesinin bundan alındığını iddia etmişler. Her halde iyice çözülemiyen bu kelimenin çerkesçe olan anlamı doğrudan doğruya âsi temelini gösterdiği için hepsinden çok kabul görmektedir.

Çünkü Çerkesçe (Akher) ve (Akherem) onlar anlamında olup bununla belki kutsal hükümdar veya (alt kat) anlamında olup bunda da saygı ve nezaketle hükümdarlar mezarı demek istenmiştir.

18 Kher

Bilgiçlerden M. Birch papiros kağıtlarındaki incelemeler sonucu olarak (KHER) kelimesi ölümlerin gömüldüğü yere veya cenaze merasimine mahsus yere dendiğini yazar (Dic. sh 261) Çerkes dilinde (Kh'e) ya da (K'her) kelimesinin mezar anlamında olduğu düşünülebilir.

19 MAKHERU

(Makheru) emblemi Hiyoroglif yazılarında bir topuz ve yanı başına konmuş bir levha ile gösterilir. Ölünün başları ucunda topuzla levhaya vurularak ses çıkarılırdı. Louvr müzesinin (E) markalı çekmecesinde görüleceği gibi cenaze tacı kuru ottan yapıldı ki bunun Tanrısal anlamı MAKHRU'nun ölü başına kolaylıkla nüfuz etmesi yani çabuk işitmesidir (Dict D'Arch Sh 316).

Bu hiyoroglif işaretleri incelersek ve işaretlerin açıklanan izatlarını tedkik edersek (MAKHERU) kelimesinin çerkesçeden başka bir anlam taşımadığını görürüz. Çünkü Çerkesçe (MAK'HE ses) demektir. (RU) ise bir edat olup (MAKHERU) şekli ile (Ses belirten şey) anlamıdır. Hattâ çerkes dilinde bu gün (MAKARU MAKAPÉ'UÇİY) yani Makeru sesini veriyor diye bir tabir vardır.

20 BATOUROÛTOU -BATURUÛTU

Kahire müzesinde bulunan D markalı ve 2,14 metre boy ve 0,90 enindeki eski taş incelenirse bir fâsile ile ayrılmış iki benzer satih ve yan yana duran iki görevli melek ve (Şaşmit) (HORUS) adlarında iki heykel ve her birinin önünde ikişer Kâhin tasvir edildiği görülür. (Maspereux) nun (Quide de visiteur. 1914. Bulak müzesi rehberi sh 43).

Çerkesçe (BATURUÛTU) (her birine ikişer ikişer) anlamına geldiği ve bu kabartma resimlere göre görevli olan melekler, ruhani reislerin ve Tanrı emblemlerinin yukarıda belirtildiği gibi tertip dairesinde çift çift buldukları göz önüne alınırsa bu ad vermenin doğruluğu anlaşılır.

(Devmı var)

Çerkeslerde Evlenme ve Yuva

Fetgeray ŞOENU

Kafkas çerkeslerinde ocak ve mezarın yaktığı ruhsal sosyal yaşantıya karşı çerkeslik duygusu yani toplumsal yaşantıya (Communeuté) kişisellik Particularité) o kadar yer almıştır ki... asrımızda orada evlenme bile her şeyden önce genç kızla genç erkek arasında kararlaştırılan bir anlaşma ile, yani bir çeşit aşk ile başlar ve gelişir. Bonmarşeden kara kaşlı, kıvrucuk kirpikli, yeşil hâreli güzel, kumral saçlı ve sâire gibi güzel bir bebek beğenip oğlu için, kızı için satın alan ana gibi, kapı kapı kız arayan görücüler orada bilinmezler ve tanınmazlar da....

O derecelerde ki analar; babalar oğullarının evlenmesini yani kiminle ve ne suretle evleneceğini pek düşünmezler bile. Onların yanında, aile ve hayat meseleleri yanında onuncu dereceyi bile işgal edemez. Böyle şeylerle uğraşmak özellikle bir baba için çok tuhaf görülür, ayıp sayılır. Şayet bunu düşünmek gerekirse pek nâdir olmakla beraber bu iş anneye düşen bir iş olur.

Temelinde çerkeslerde gelinin, kocasının ana ve babalarına, onların da geline ve kendi oğullarına karşı olan uzun merâsime tabi davranışları, onların biri birine karşı ne dereceye kadar evlenme sorumluluğu ile ilgili olduklarını açıkca gösterir. Bir baba düğünden sonra oğlunun eşine karşı ne kadar müşfik olursa ve yakınlık gösterirse oğluna karşı da o derece tarafsızlık gösterir, evli ya da bekâr olduğunu ayırmaz. Bu, onun, oğlunun evlenmesinden doğacak veya doğan durumun bir mutluluk ya da mutlusuzluk olması sorumluluğuna katiyen katılmayışından başka bir şey gösteremez.

Nasıl ki genç koca ve eşinin ebeveynine karşı olan hareketi de bu sorumluluğun tümünün kendilerinin olacağını belirten bir sonuçtur. Karşılıklı özel merâsim bunu böyle gösteriyor. O kadar ki ana ve babalar bir çok kez oğulları bir kızı kaçırıp geleneğe uyararak bir (Thamâte) nin yani bir köy ağasının, toplum büyüğünün evine misafir ettikten sonra bir gelin sahibi olmak zorluğuyla karşılaştıkları vakit düğün yapmak zaruretini öğrenirler. Bu halde bile oğul, bizzat ana ve babaya başvurup evlenme hakkında görüşmede bulunamaz. arkadaşları ve en sonunda da kaçırılan kızın misafir edildiği (Thamâte) bu işi görürler. Onların kanaatınca kişinin kişiliği ana ve babanın müdahale ve tesiri ile kırılmamalıdır. İnsan, dâimâ kendi hürriyet ve özgürlüğünü muhafaza etmekte ve kullanmakta tam bir serbestlik içinde olmalıdır. Ana ve ba-

banın müdahalesi halinde, onların seçmesinin gençlerce onaylanması zaruri bir şekil alacak, ya da onlara olan saygıyı azaltacak bir ret ile karşılanacaklardır.

1864 yılında Türkiye'ye göç eden bir çok Kafkas Çerkeslerinin ve özellikle batı Çerkeslerinin Türkiyede şehirlerde karışıp erimek derecelerine geldikleri halde bile çocuklarına karşı takındıkları durum çocuklarının ve hürriyet ve özgürlüklerine saygıdan başka bir şey değildir. ki Türkiye muhiti bu hali, bu hareketi Çerkes babalarının aile anlayışına, evlat sevgisine malik olmadıkları, gurur ve kendilerini beğenmeleri şeklinde tefsir etmekte ve belirtmektedir. Çünkü bu muhitin, bu çevrenin aileleri çocuklarına pamuklar içinde saklanarak yetiştirilen nâdir meyvalar gibi hizmet etmek, kul ve köle olmak gibi şeyleri özel görevlerinden sayıyor, yavrularını hayat mücadelesine alıştırmaya yanaşmıyorlar kıyamıyorlar.. ve tabiatıyla Çerkeslerde de (Dandini dandini danalı benek ...) şarkısı gibi (Dandincılık) arıyorlar.

Hulasa Kafkas Çerkeslerinde evlenme, aile içinde öyle bir hususiyet, bir istiklâl ve fikir serbestliğine dayanmıştır ki, mesele yalnız kız ile gencin birbirlerini istemelerinden ibaret kamaz, iş bununla bitmez. Bu iki tarafın isteklerini kabulde muztar olan aileler ne damat, ne de gelin alabilirler. Esasen orada temel olan kız ailesinden ayırıp almaktır. Fakat alınan kızlar yeni bir ailenin, yeni bir ocağın özeti sayıldığından doğrudan doğruya kocasının babasının evine de yerleşemezler. Çünkü Çerkesler nazarında her ev mümtaz ve müstakildir. Yabancıların tecavuzundan olduğu gibi, yeni kurulan bir ocak ta ana ve babalarının müdahalesinden irak kalmalıdır. Çerkeslerde evlenme çağına gelen her gencin kurulacak yeni ocağı için eski ailenin Toprak sınırı içinde ayrı ve müstakil bir bine vucude getirilir ve burası yeni evlilere ait olur. Abazalarda da adına Anıhara denilen bu sistem onların yanında dünya kadar eskidir. Anlamı ise saldırlamayacak bir mutluluk ocağı, bir huzur merkezidir. Bu yeni yuvaların eski evlerle tavanlarının bir olması düşüncesi bile, çoğu zaman akla gelmez, bahçelikler, yeşil ağaçlar ile iki ocak biri birinden ayrılırlar...

KİŞİSELLİK — TOPLUMCULUK — İRSİ ASALET

İnsan, Kafkas Çerkeslerinin özel ve eğitim teşekküllerine, ruhsal geleneklerine bakınca onların derin bir özel kurallık (Formation particulaire) ile yaratılma istidadında olduklarına, hattâ bu durumun kökleşip kaldığına bile hüküm eder. Bu hükümde yanlış olmak ihtimalinden çok kişiselliğin onlarda asıl olduğunu zaneder. Fakat bugün bu-

nun yanında atbaşı beraber bulunan birde atadan gelme asâlet vardır ki bu da toplumsal teşekkül (Formation communautaire) ün bir delilidir. Bunların hangisi daha eskidir. Diğer nereden ve nasıl gelmiş yada neden doğmuştur? bu nedenlerin, bu soruların cevaplarını kesin olarak belirtmek pek güçtür. Bununla beraber tahmin ile sonuçlar çıkarmakta kolaylıklar vardır. meselâ : geçmiş olaylara göre hüküm edilebilir ki pek eski kavimler müstesna insanlara, kişilere müstesna ve üstün vasıflar vermeyi kadir bilirlik şîarı saymışlardı. Fakat o eski insanların asıl ve mert ruhu taşıyan bir kahramana verdiği insan üstü vasıfların haksız olarak çocuklarına ve torunlarına miras kalacağını, kalabileceğini düşünmüyor, aklına getirmiyordu. Eğer bunu bilseydi tüzülür peşin nefretini belirtirdi. İşte asil (noble), asil olmayan (innoble) yani üstün sınıf ve halk bu suretle saf beşeriyetin büyük işler yapan büyükler sunmasıyla meydana gelmiştir. (eroisme) devrini açan, hiç şüphe yoktur ki budur. Yine hiç şüphesizdir ki sınıfları meydana getiren bu ruhtur. Bu ruh cengaverlik özelliklerinden başka bir şey değildir. EMERSON da bir incelemesinde (Kahramanlığın cevheri nefse itimaddır) der. cengaver en kahraman gözdeleri idiler. Onlar o devirlerin göz kamaştırıcı kişisi idiler. Son; ağımıza kadar hiç bir yerde bu esas anlayışa Kafkasya derecesinde riâyet edilmemiştir. Orada yavaş yavaş yer alan, karara bağlanmış gibi görünen (mümtaz soylar hakimiyeti -olpgarchie) ne rağmen mühtelif tarihlerde (Halk hâkimiyeti) kendini göstermiş, bir çok soylar dejenere oldukları için düşürülüp atılmış, yeni asil sınıf belirtilmeye başlanmıştı.

Bunun bir benzerini Avrupanın eski sosyal kurallarından çok Akdeniz medeniyet müesseselerinde görüyoruz. Sosyolojinin incelenmeleri bizim bu anlayışımızı kuvvetlendiriyor. ona göre eski türenin bütün Tanrıları hür ruhlu, inkılapçı (devrimci), yaratıcı, muzaffer, kurucu Kahramanlardan başka kişiler değillerdirler. Gökler, ucu dağlar onların seçtikleri yerler değilmiydi? Kafkasyada (Elbruz) Yunanistanda (Olympos), Eski İranda (Bağıstan) gibi Promete, Jupiter v. s, hep dağları seçmişlerdir.

Her Çerkesin eskiden kalma aile adı, soyadı onlar için kuvvetli bir etikettir. Fakat hiç bir surette derece ve sınıf etiketi değildir. Orada herkes hür bir insan olarak yaşar ve her şeyden önce bir aile ferdi, bir toplumun özel kişisidir. Ve herkes asildir diyoruz. Halk toplumunun tümünün sosyal kuralları, ruhsal ve ahlaksal incelemelerin sonucu bize bu neticeyi göstermiştir. Bu bakımdan sınıf ve dereceler ârizi ve manasız kalıyor. Kafkas Çerkeslerinin sosyal ve siyasal teşekkülü her ailenin asâ-

letine dayanan bir hürriyet ve eşitlikten kök aldığı aşıkardır. Temelinde herkeste bir asâlet varken bazı kişiler kendilerini asillikle tavsif ederek inhisarcılık göstermişlerdir.

Avrupada sınıfların bölücü vasıfları çoğunlukla onların sosyal yaşantılarının dış görünüşten yani tavır ve nezaketleri, muameleleri, duruşları, zevkleri mert ve cömert halleri vs. gibi gösterileri ile beraber fiziki güzelliklerindedir. Buna karşı Kafkas çerkeslerinde bu hâl yoktur. Onlarda sosyal yaşantı luzumundan fazla incelmış, teşrifat merasimi herhalde orta çağ saraylarını geçmiş olduğu halde bu duruşların, geleneklerin sınıflara mahsus hususiyetleri görülemez. Herkes aynı surette nâzik, herkes aynı surette ince, zarif, aynı biçim merasimi sever ve sayar ve cömerttir. Yaşantı herkeste aynıdır. Orada herkes güzeldir. Maddi varlıklarda krallığa, sultanlığa kadar yükselmemiştir.

Duygular, münasebetler, geleneklerin aksine eşitliği uyarıyor, haykırıyor. Hattâ bir çok süreler köle diye alt sınıftan görülen kişiler bile bu yaşantı ve geleneklerin eşitliğine inanç getiren hallerde görülüyor. Meselâ Bir kapının açıldığına dikkat ediniz. İçeriye temiz ve güzel yüzlü bir ihtiyar giriyor. Çenesini çevreleyen beyaz sakalı herkese saygı hissi veren bu zat halktandır. Büyük sınıflara mensup olduğunu iddia edemeyecek mütevazı bir ailenin reisidir. Bakınız meclisin hali birden bire nasıl değişiyor? Hâne sahibi hangi derecede olursa olsun kapıya kadar koşarak bu misafiri karşıyor. Orada bulunanların hepsi Verkler, asiller... hep saygıyla ayağa kalkmış bulunuyorlar, bekliyorlar ve o ihtiyarı kendisinden yüksek sınıflara mensup olanlardan daha yüksek bir mevkie götürüp oturtuyorlar. Herkes onun müsaadesi, hattâ gelişi güzel müsaadesi değil de İsrarı olmadıkça oturmayı bile ayıp telakki ediyor. Eşitliğe bundan daha büyük bir gelenek ve âdet numunesini istermisiniz? (Devamı var)

OKURLARIMIZIN DİKKATİNE

Dergimizin yeni adresi :

P. K. 549 — Ulus - Ankara'dır. Her türlü yazışmaların bu adres ile yapılmasını rica ederiz.

Türk Tarihinde Önemli Rol Oynayan Çerkes Devlet Adamları

(5)

THUŞT ÖZDEMİR PAŞA
(Kahire? - 1561 San'a)

Hazırlayan : İzzet AYDEMİR

Babası Kuban Çerkeslerinden Şapsuğ Thuşt Bikaldır. Bikal gençliğinde uzak doğu, Afrika vs. birçok yerleri gezdikten sonra Mısır'a gitmiş orada Sultan Berkuk zamanında saraya intisap etmiş, Sultan Berkukun müşavirleri arasına girmeyi başarmıştır. Bilahere Abbasi hanedanına mensup Zennur isimli bir hanımla evlenmiş ve işte Özdemir bu kadından dünyaya gelmiştir. İki yaşında annesini kaybeden Özdemir K. Kafkasyadaki büyük annesinin arzusu üzerine oraya gönderilmiş gençlik çağına kadar orada Çerkes eğitimi üzerine yetiştirilmiş ve yine kendisi gibi çerkes olan Yedik Binalukların kızı Havsas ile evlenerek tekrar Mısır'a dönmüştür. (x)

Mısırda din eğitimine itilmek istenmişse de mizacı buna müsaade etmediğinden babasının da rızasıyla Mısır orusuna katılmıştır. Burada kısa zamanda yüzbaşılığa yükselmiş ve bilahere Yavuz Selimin Mısır fethi üzerine Osmanlı ordusuna katılmıştır. 1539 yılında Hadım Süleyman paşayla birlikte Hindistan seferine katılmış, yararlıkları görülmüş, sonra 1547 de Yemendeki sana kalesini Osmanlı topraklarına katmıştır. 1554 yılında istafa ederek İstanbula dönen Özdemir paşa, tekrar Habeşistan üzerine gönderilmiş Habeşistanı fethederek Habeşistan beylerbeyliğine atanmıştır. Özdemir paşa Osmanlı imparatorluğuna en büyük toprakların ilhakında çok büyük bir rol oynamış olmasıyla yeri büyük bir komutandır.

(x) Özdemir'in Çerkes kimliği hakkında daha geniz bilgi için Bk. Kafkas dergisi İstanbul, Temmuz 953, Yıl 1, Sayı 7, Sayfa 14.

SADRAZAM

ÖZDEMİR OĞLU OSMAN PAŞA
(1527 Kahire - 1585 Acısu, Tebriz civarı)

Habeşistan fatihi Thuşt Özdemir paşanın oğludur. Annesi Abbasi soyundan Zennur hanımdır. Osmanlılar devrinde sırasıyla Mısır, Yemen, Habeşistan ve Diyarbakır beylerbeyliklerinde bulundu. Osmanlı imparatorluğunun en büyük ve ünlü komutanlarından olup Taaz, Kafkasya

ve Azerbaycan fatihi olarak isim yapmıştır. 1578 de Şirvan beylerbeyi, daha sonra da 1583 yılında İmam Kuli Kanla yaptığı meşaleler savaşında İranlıları büyük yenilgiye uğrattı ve İstanbul'a dönerek ikinci vezir oldu. 28 Temmuz 1584 de sadrazamlığa atandı, bu görevde 1 yıl 3 ay 2 gün kaldı. Son olarak İranda Al ıvar'da İran Velihtı Hamza Mirza'ile yaptığı savaşı kazanarak Tebrizi Osmanlı ülkesine kattı. İstanbul'a dönüş hazırlığı yaparken 13 gün süren bir hastalıktan sonra 29, «30 ekim 1585 yılında Tebriz civarında acısu mevkiinde öldü.

Vasiyeti üzerine ölüsü Diyarbakırdaki türbesine gömüldü.

ŞİİR :

ATLI

«Uzaktan geen atı,
Nereye, söye,
Rüzgar gibi kanatlı
Gidersin böyle,
Vatanında yitirdiğin mutluluğu
Yad ellerde bulursun sanma,
Kanıp Bey'e Paşaya - Hoca'ya
Düş kurma, Aldanma.....»
Dinlemedi atlı, vurdu kamçıyı,
Eliyle iterek sırtına yamçıyı,
Dedi: «Göç sünettir, İslâm iline...
İnanmam gerekir beyler diline,
Karışma işime, dön - git yerine...»
Uzaklaştı atlı
Rüzgar gibi kanatlı...
Dağlar aştı - Çöller Geçti...
Ulaşmak için Kutsal ülkelere...
Bağlanarak Aldatıcı ülkelere...
Bulamadı Oşhamafe gibi karlı dağı,
Dolaştı, Dağda, Ovada, Çölde,
Aranarak geçti çağı...
Gidermedi içindeki burukluğu -acıyı...
Aylar geçti, yıllar geçti,
Kan oldu oluk, oluk,
Mezar oldu, Tümsek tümsek,
Yabancılar ona şaştı,
«Neden eser Çerkes Aktı,
Kendil özünden uzaktı,
Kendil özünden yabancı,
Umutlara, düşlere»
Neden kanını akıtır,
Yıllar geçti, çağlar geçti...
Uzaktan gelen atlı
Derin izler bırakarak
Dostluk ektil, düşmanlık biçti...
Yerl geldi, oldu aptal...
Zaman geçti... İşler Bittit!
Kalmayınca sıkıntılar
Oldu Hain, oldu barbar...
Mezarını ot бүрүдү...

Yazan : Ö. İSMEL

Üstünde eller yürüdü...
Kayıboldu,
karışarak topraklara...
Öksüz kalan oğulları
Öksüz kalan kızları,
Birgün sordu:
«Öksüzlerin
Gariblerin yoktur, anası babası,
Fakat vatanları vardır.
Vatan en büyük anadır,
Kişi duymaz öksüzlüğü,
Vatanında yaşadıkça,
Biz hem öksüz hem garibiz,
Yokmudur bizi saracak,
Kederlerden kurtaracak.»
Özge vatan...
Yandı kafalarda ışık,
Parladı gözlerde umut,
Dedi uzaktan bir ses:
«Oşhamafe sesleniyor,
Elbet vardır vatanınız,,
Ağaç kovuşundan mı çıktınız?
Dönün, sesleniyor anne
Kollarını uzatarak.
Dindirelim bu özlemi,
Yüz yıl süren bu acıyı. ...»
Şimdi bekleyişte herkes
Uğurlamak için bizi,
«Diyecekler birgün elbet,
«Uğur ola, uğur ola...
Girdiniz kutsal bir yola...
Hatıranız bize kalem,
Esenlikle mutlulukla
Kavuşunuz yurdunuza...»
Amacımız bu olacak
Umutumuz bu olacak
Mutsuzluklar, bahtsızlıklar
Açı tatlı hatıralar,
Hepsi geride kalacak...
Karadeniz yol olacak...
Gelişte olduğu gibi,
Dönüşte de vatanıma...

PIYESTE ROL ALANLAK :

HASAN : 50 yaşında

ASKER : 19 yaşında

İHTİYAR ADAM : 65 yaşında

İHTİYAR KADIN : 60 yaşında

POLİS : Gençce

MUHABİR : Gençce.

O Döndü! (Piyes)

— 3 —

(Geçen sayıdan devam)

C. TSUYEKE'den Çeviren :

N. YENEMUK

Hasan — (Ruzursuz kalkar) Dur, dur senin memleketin neresi? Şöyle bir kendine baktır (Yanına yaklaşır. Öyle, sen...)

Asker — Bilmeden yırttıysam bundan ne çıkar? (Geri geri gider) dur peşimi bırak.

Hasan — (Yanına yaklaşarak) Hayır, hayır sensin; şöyle yüzüne iyice bakayım.

İhtiyar kadın — A ihtiyar bir şey söylesene, şu zavallı yetimi bu koca adama dövdürme!... Erkek değilsin, erkekler döğüşürse ayırman gerekmez mi? Dövecek dövecek, şu koca adam dövse çocuğu öldürür. Canı çıkasica (İhtiyarı dürtür). Ağzına su mu doldurdular yoksa dilini mi kopardılar?

İhtiyar adam — Benim neyime, işte polis, oturmuş yazıp duruyor. Ayırın. Hepsini bir araya getiren kendisi.

İhtiyar kadın — A sayın polis, şu yazmayı bırakıp şunlara birşey söyle. Dövdürme, döv-dürtme, çocuk cansız.

Polis — Dövmen olmaz, dur.

Hasan — (Telâşlı Askeri parmağıyla göstererek) Bu, bu!

Asker — Bende aradığın nedir bunun be? Cebini yırttıysam evimize gelip eskisinden daha iyi olarak küçük kız kardeşime diktiririm.

Hasan — Kim? Kardeşin mi? Kardeşin var mı? Senin.

Asker — Var. Okulu bitirip bu sene enstitüye giriyor. Korkma cebini dikebilir.

Hasan — A benim biricik oğlum, baban, senin baban yüz karası. İnsan değil o, insan değil, hayvan.

Asker — Babama dokunmayın!.. Dokunmayın dedim!. Onu kabul etmem, ölmüş olan zavallı babamı rahat yatırım.

Hasan — Babanı göndermediler, göndermediler yerin altına. Yaptıklarından dolayı kovdular oradan. Kovup sürdüler, baban yüz karası,

İhtiyar kadın — A benim biricik tanrım, sensin tek acıyan.

Hasan — Sende değil kabahat, baban, baban, ah yalancı dünya. (Askere atılıp sıkı tutar).

Asker — Bırak...

İhtiyar adam — Bir dur hele beni kızdırırsan iyi olmaz. Çık şu çocuğun koynundan.

İhtiyar kadın — A kahrolasica polis.

Asker — (Kurtulur) Delirdin mi?

Hasan — Babarın nasıl olduğunu biliyor musun? O yüz karası, insan değil!..

Asker — Sizin işiniz değil, karışmayın.

Polis — (Hasan'a yaklaşır) Tiho. Dur, şuraya otur, dedim. (yorgun halde Hasan oturur) almını stier. Polis ona iyice bakar.

Hasan — Biraz su, su...

İhtiyar kadın — A ihtiyar, su diyor, duymuyormusun yahu?

İhtiyar adam — Söylüyorsa versene. Şu başına cinlerin toplandığına su vereceğim diye ya-
naşmıyın. Vallahi vermen.

İhtiyar kadın — O, onu söyleme yakışır mı? Ver, hayırlı bir iş olmasada sevaptır. Su
tasını ver.

İhtiyar adam — Hayırlı olmayın sevap olmaz, kadın.

İhtiyar kadın — Bir faydası olmasada ver! Adamcağzın benzi değişti, ölü benzi gibi oldu.
Zavallunun belki bir hastalığı vardır.

Hasan — (Askere bakarak) Su...

Polis — (Askere söyler) Versene.
(Asker su verip içirir. Tası alır.)

Hasan — A oğlum, Allah senden razı olsun, oğlum!

Asker — (Gülümseyerek) Oğlu oldum şimdide.

Hasan — Öyle, öyle oğlum dedim. Benim oğlumsun.

Asker — Onu söyleyecek kimsem kalmadı benim. Babam olsaydı?

İhtiyar kadın — Öyle be... A zavallılık, iyi çocuk, öksüz kaldı.

Hasan — Benim babam. Buraya gel, şöyle yanıma sokul.

Asker — Su istiyormusun?

Hasan — Hayır, seni...

İhtiyar adam — Bu adamın aklı kalmadı. Bunun kafasının yerinde olmaması lazım.

İhtiyar kadın — Harpte olması gerekir. O kahrolasıcalar. Allah onları yarılmış toprağın ara-
sında ezsin. Onlar ha. Allah onların neslini mundar etsin.

İhtiyar adam — Başına ne geldiğide bilmiyorum. Fakat bir şey olduğunu biliyorum. Kim-
bilir içipte tam tutmuşsa olur.

Hasan — Hayır içmedim, içmedim, aklımda var.

İhtiyar adam — Tabii sen söylersin onu. Herkes kendisine iyi der. İçtiğini kafasının bozuk
olduğunu kimse söylemez. Yalnız sen de bir hal var.

Hasan — Birşeyim yok! Asker!. Şöyle yanıma gel.

İhtiyar kadın — Gitme Gitme! Birşey yaparsa zavallı annen hiçbir zaman unutmaz. Yanaşma.

İhtiyar adam — Sen tam kafanı oynattın galiba.

Hasan — (Kalkıyor) A benim dedeciğim, a benim nineciğim, sayı polis, a oğlum. Beni
bir dinleyin. Hepsini hepsini size söyleyeceğim. Bu çocuk (Parmakla işaret eder). Sahibi be-
nim. Bunun babası benim. Bunun annesinin ismi Haniy, kız kardeşide var.

Asker — Doğru, onu sen nereden biliyorsun?

İhtiyar adam — Bilmez olurmu deftere yazırlar ya..

Asker — Orada annemin ismi yok.

Hasan — Yalvarırım bir dinleyin. Bunun annesi Haniy ile bu çocuğu gerçi öbür kız sonra-
dan doğdu ya bırakıp bir genç kadını kaçıttım. Haborovski'ye gittim. Çok oldu bu olay geçeli.
Yanımdaki kadın «Nafaka vermek için, öldüğünü yazdırıp iş yerini değiştirmelisin» dedi.
Öyle yaptım, öldüğümü bildirir mektubu gönderdim ve ilişkiyi burada kestim. Olmıyacak iş yap-
tım, yakışmıyacak bir iş. İşte Hasan benim Hasan. Ölmedim. Bu çocuğun babası benim. Oğlum!
(Olduğu yerde kalır)

Asker — Baba, babamı buldum. Dirildi, babam. (Aceyleyle babasının yanına koşar ne yapaca-
ğını bilmez).

İhtiyar kadın — Ah tahmin etmiştim bunu. A ihtiyar, a biricik tanrım!.. İhtiyar, birbirlerine
benziyorlar demedimmiydi?

Hasan — (Sesi karışmış vaziyette) Hayırsız babam benim.

İhtiyar kadın — A benim tanrım, a benim biricik tanrımdan güçlüsü yok. Kimseye yalvar-
madan herkesin yalvardığı biricik tanrım, bu yetim çocuğun bu adamı babası olsun!..

(Hasanın gözyaşları dökülür. Bir söz söyleyecek hali kalmadan elleri titriyerek askere
uzanır).

Asker — Baba... (Güçlülükle ellerini açarak babasının yanına gider.)

Perde kapanır.

SON

YAFEUNE ABDUL

Hazırlayan : HATAMKO

Bu sayfalarda birçok ozan tanınmış, birçok yazarın yaşam öyküsünü okumussunuzdur. Ama
kanımca, bugünkü kadar kendisini büyüten bir özelliği, diğerlerinden ayrı bir özelliği olanını san-
mıyorum.

Nedir Yafeune'nin bu özelliği?

«Ana dilim için beni uyarın, anavatan için çalışma gücünü, kanıma yoğuran büyükbabama.»

İlk şiir kitabını yukarıdaki sözlerle ithaf etmiş olması mı? Anavatanından uzakta doğmuş
değişik bir kültürün etkisinde yetişmiş, yabancı bir milletin dili ile okuyup yazmış olmasına rağ-
men, kendi öz dili ile şiirler yazabilmesi mi? Yoksa O büyük günün, yad ellerindeki Çerkeslerin
çoluğu ile çocuğu ile yollara döküleceği, O büyük günün geleceğine inanması ve ona yönelik şiirler
yazması mı?

Değil, değil.

Henüz dün, yad ellerdeki kardeşlerine, yine yad ellerinden «Hedefimiz Oşhamafe'dir. Tek
bir yolumuz var o da vatana gider» diye seslenirken; bugün yine yad ellerindeki kardeşlerine
Oşhamafe'nin etkilerinden seslenilmesi «Hedefimiz Oşhamafe'dir. Tek yolunuzun sonunda ana-
vatanınız, kucağını açmış sizleri bekliyor» diyebilmesi. Seçtiği hedefe, annesi, babası ve kardeşleri
ile birlikte varabilmiş olması.

Evet 1938'in 21 martında Süveyh adlı Ürdündeki bir Çerkes köyünde dünyaya gelen yafeune
1965 te anayurduna dönmüştür.

Emeği ile geçinen bir aileden gelmedir. Babası Muhammet Ürdün ordusunda bir şoför. Sekiz
yaşında kaydolduğu oniki yıllık El Huseyin kolejini altı yılda bitirir. Ancak bir sonraki okula
gidecek olanağı bulamaz ve bir yıl gezer. Sonunda orduya girer. 1956 ta patlayan Arap - İsrail
savaşının içinde bulur kendini. Gösterdiği yararlıklardan ötürü büyük Arap nişanı verilir.

1960 ta ordudan ayrıldıktan sonra çeşitli atelyelerde elektrikçi olarak çalışır. Bu sıralar en
büyük düşüncesini, idealini gerçekleştirmeye yönelik çalışmalarında bulunur. Çerkesçe okuma -
yazmayı öğrenmekle kalmaz yakınlarına da öğretir. Ata yurdu hakkında bilgi edinir çeşitli eser-
lerden. Folklorla uğraşır. Destan, masal, türkü, ağıt öykü, ne bulduysa toplar?; Kafkasyadan
edindiği yenileri de köylere kadar götürür yayar.

Bugün kardeşlerinden Ömer Kabartay - Balkar Devlet Üniversitesinde öğrenci, Habibe ise
terzidir.

Dizlerinde yad ellerindeki yaşamının ezikliğini, Başarıların gereğince takdir edilmezliğini,
gözünüzle görebilir elinizle tutabilirsiniz:

«Bir yabancıyı başka bir yabancından koruyarak

Yönetlik yabancı orduları paşa olarak

Anlamadı kimse

Yığılılığımızı

Bilemediler kıymetimizi

Ama yine yürüdük

Erkekçe davrandığımızı sanarak

Yokluğun, yoksulluğun çilesini bulursunuz dizelerinde :

«Adanır okuyabileceğini sananlar

Bulamazlar bir yolunu

Yoktur verebileceği

Bir okul parası da

Acının da acısı

Çerkesliğimizin yitirilişi :

Gelin bu yaşam öyküsünü dizeleri aldığımız kitabın ön sözünü yazan tanınmış anavatan
ozanlarından Şocentsiku Adem'in sözleriyle bitirelim :
«Dizelerini okuduktan, anladıktan sonra Yafeune'nin büyük ozan olduğuna kuşkusu kalrı-
yor insanın.

BİR PARÇA EKMEK

Yafeune Abdül

Bir parça ekme umarak biz
Sürdürüyoruz yaşamımızı
Canımız dişimizde sürdürüyoruz
Sam eser toprağı alır götürürken

Kulluk yapıyoruz yaban ordulara
Bir parça ekme umarak
Aç.
Çocuklarımızı kimsesiz bırakmış

Ecel savaşındayız kan donduran.
Ölürsek ağıt dizer kızkardeşlerimiz
Gizlice gözyaşı döker zavallı annelerimiz.
Evet ama

Kimin için savaşıyoruz?
Söyleyin.
Neyin davasını güdüyoruz
«Benim.

sesleniyor ekme parçası.
Benim için yaşamınızı tüketmeniz
HAYIR
İstemiyoruz biz yaban toprağını

Vaz geçeriz de bu yaşamdan
Hem anavatanımız unutmadı bizi
Bak gözlüyor yolumuzu.

Tek bir yolumuz var yürüyecek...
Tüm varlığımızla bu düşe dalmış.
Bekliyoruz düşmanları
Siperlerden yükselmiş.

Tankla geliyorlar sürünerekten
Ama korkup çekilmiyoruz.
Yine de nedir kanımızın değeri
Yırtına dur sen

Senin için yabancıların kimildanıyor bir kılı
Bir yabancıyı başka bir yabancından koruyarak
Yönettik yabancı orduları paşa olarak
Anlamadı kimsi yığitliğimizi

Bilemediler kıymetimizi.
Ama yine yürüdük.
Erkeğe davrandığımızı sanarak.
Bir parça ekmeği çok görmüş olmalılar

Tutuşturdular elimize bronzdan madalyayı.
Hem ağız bulamadığımız bu yaban ellerin
Ne yapalım bir parça ekmeğini?

ŞİİR :

Deniz Olduk - Toprak Olduk

BRITSKİL FIR'dan
Çeviren : Kopsirgen o.

Yaratılıştan bu yana
Tanrının bir Lufu:
Güzelim vatanımızda,
Her türlü derften uzak
Mutlu, özgür,
Yaşıyorduk...
Vadilerimiz yeşil,
Irmaklarımız nazlı,
Dağlarımız sarp,
Ve her zaman karlı...
Her yanı ayrı bir renk
Cenneti idi vatanımız...
Biz, bize,
Mutlu ve özgür
Aynı zamanda korkusuz...
Düşmanlarımız var
İli sürüsü kadar.
İştahlı
Fakat ürkek,
Belli;
Bizden yana
Derlerini aldıkları...
Bilmiyorlardı
Oshamafeye göz dikmenin
Bir masal olduğunu,
Öğretmiştik onlara
Vakti zamanında :
Bir karış toprağımızın
Kaç bin can olduğunu.
İşte biz böyleydik:
Herkesten uzak
Mutlu, özgür
Mutlu, özgür
Oshamafe kadar soylu.
Gözümüz yabandan.
Yabandan yana tok,
Kalbimiz zengin
Ve korkusuz.
Tanrı lufu
Ata yadigarı
Cennet vatanımız
Kafkasya da yaşarken :
Kuzeyden.
Güneyden.
Binlerce göz;
Mutlu uluğumuzu kışkandı,
Vatanımıza göz koydu.
Siyah bir bulut gibi,
Üzerimize çökmek.
Ve güneşimizi :
Ebediyen karartmak,
Köle etmekti bizleri,
Kötü istekleri...

Yüzlerce sene
Cennet vatanımızda
Kan ve ateş koktu
Her birimiz
Eşsiz bir cengaver
Sanki bir ordu...
Binlerce kez
Binlerce düşmanı
Bozgundan bozguna,
Uğrattık, doyamadıkları
Kara toprağımıza,
Doyurduk...
Tarih taniktir,
Ve de Tanrı.
Biz Kahramanlıktan
Mertlikten yana
Eşsizdik,
Enderdik...
Fakat düşman
Binlerce kez
Binlerceydi...
Yalnızdık,
Sultandan
Beyden, yana
Ve şansızdık.
Sultanla beylerin
Elbirliği
Söz birliği
Bizi vatanımızdan Ebedi özgürlüğümüzden
Ayırdı.
Düşman önünde;
Eğilmeyen
Yiğit ve cesur,
Doğrudan yana
Eğriyi bilmeyen
Kara dağı,
Soylu ÇERKES:
Çıkarını Tanrı bilip
Yalanla kuşanan
Düzenbaz beylerle
Sultanın;
Elbirliği, sözbirliği
En büyüğü
Milletimiz,
Benim milletim
Hiç yolunda
B... yolunda,
Göç yolunda,
Deniz oldu
Toprak oldu
Göçmen oldu
Ve en kötüsü
Vatansız oldul...

Okuyucu Mektuplarına CEVAPLAR

Konyadan N. B. Tarık Mümtaz Göztepe Türk Kurtuluş savaşında adı birçok olaylara karışmış ve yurt dışına sürgün edilen meşhur 150 likler listesine de geçmiş bir Çerkestir. Kendisi Sapsug ve Haghur ailesindedir.

b) Büyük Şamile şeyh değil İmam diye hitap etmelidir. İmam Şamile yalnız Çeçen ve Dağıstanlıların katıldıkları, doğru değildir. Özellikle Kuban çerkesleri İmam Şamile karşı büyük bir sempati ve bağlılık göstermişlerdir. Nitekim İmam Şamilin naiplerinden Muhammed Emin batı Kafkasyaya gönderilmiş ve bu zat Şamil adına burada büyük bir otorite sağlamış, kuvvetli bir direnme örgütü kurabilmişti. Muhammed Eminden başka, Hacı Mehmet ve Süleyman bey de İmam Şamil tarafından Kubana gelip çalışmalarda bulunmuşlardır. Kaberdey bölgesinin en ünlü lider ve kumandanları Anzavurkoe Mehmet, Kundeyt Yikove Mehmet Geri, Dudaruko Voyij de İmam Şamilin emrinde görev alan kişiler arasında yer almışlardır. İmam Şamile bazı gurupların karşı çıktığı ise bir gerçektir, ancak bu İmam Şamilin mücadelesinin ağırlık noktasını dini yöne aktarması sonucu müslüman olmayan Çerkesler ve Ruslarla anlaşmanın memleket çıkarına daha yararlı olduğunu savunanlar tarafından olmuştur.

c) Çar 2. ci Aleksandr İmam Şamile esaretinden sonra çok iyi muamele etmiştir. Çünkü çar Henüz kesin bir sonuca bağlanmamış olan Kafkas hareketinde Şamilden yararlanmayı düşünmüştür. İkinci bir neden de İmam Şamil o tarihte bütün dünyanın dikkatini üzerine çekmiş büyük bir devlet adamı ve komutan idi.

d) İmam Şamil ölümünden sonra kendisinin Kafkasyaya gömülmesini vasiyet etmiş değildir. Yalnız ayaklarının Kafkasyaya doğru uzatılmasını vasiyet etmiştir. Çerkeslerin muhacereti konusunda ise kendisine başvuran Çerkes liderlerine kesinlikle ana vatan Kafkasyayı terkmemelerini ısrarla söylemiştir. Fakat maalesef Çerkes beyleri buna

rağmen ana vatanı bırakıp yabancı ülkelere göç etmişler ve yüzbinlerce çerkesi ana yurtlarından ayırmışlardır.

2 — Dernekler hakkında yazdıklarınız maalesef doğru ve çok üzücüdür. Bu çelişkiler her yerde sürdürülüyor ama elbet birgün akli başında kişiler işbaşına gelecekleridir. Ümidinizi kırmayınız.

Kütahyadan M. E : Çerkesler tarih öncesi devirlerden beri Kuzey Kafkasyada yaşayan dil gelenek, görenek ve folklorleriyle hiçbir millete benzemeyen, kendine has özellikleri olan birmillettir. Bu milleti diğer milletlere mensup saymak ve asıllarını onlarla bir göstermek tarihi gerçekleri inkardan başka birşey değildir. Bu tip konuşmaları yapanlar türlü çıkarlar peşinde koşan veya Çerkes kültüründen tamamen yoksun zavallılardır Eğer gerçek onların dedikleri gibi olsaydı bizlerin Kafkas derneklerini kurup kültür çalışmalarında bulunmamız gerekmezdi.

Anadoluda kurulan Kafkas derneklerinin yetersiz oluşu bu derneklerin başına geçen kimselerin Çerkes kültüründen yoksun oluşlarıdır.

Şimdiki halde gerek çerkesçe okuma yazma gerekse milli kültüre ilerletmede eldeki kitaplardan ve bu konularda çaba sarfeden kişilerden yardım istemelisiniz.

Derneklerin ortaklaşa çalışmalara girmeleri hepimizin büyük isteğidir. Zamanla bunlar da ele alınacaktır.

Göksündan C. B: Göksün ve dolaylarındaki Çerkeslerin durumlarını çok iyi bilmekteyiz. Belirttiğiniz gibi milli benliklerinden uzaklaşıyorlar, fakat bunda bizim aydınlarımızın payı çok büyüktür. Çalışmalara devam etmek ümitsizliğe kapılmamak lazımdır.

Gönenden Z. H : Sizlerle her zaman tanışıp görüşmek bizlerin de en büyük istekleri arasındadır. Gürcüler Çerkeslere en yakın kardeşlerimiz sayılır, bu nedenle pek endişe etmeyiniz.

Biga'dan M. Ç: Büyüklerinize karşı her zaman anlayışlı ve ağır başlı davranınız. Onlar geçmişte bu tür çalışmaları olmadığı halde çeşitli bas-kılara maruz kalmışlardır. Çeğingendirler. Kafkasya dururken bahsettiğimiz memlekete gitmek isteğinizin nedenini pek anlıyamadık. Oraya gidipte ne olacak? Bu gezi size hiçbirşey kazandırmaz.

SOY ADI KONUSU ÜZERİNE

Dr. Vasfi GÜSAR

Geçmiş türlerde hattâ yakınlarla kadar Çerkesler kişiliklerini, soylarını belirtmek ve tanıtmak için öz ve gerçek soyadları kullanırlar ve bununla anılırlardı. Çok titizlikle üzerinde durdukları bu konu özel adlardan daha önemli görülürdü. Kızlar bile evlendikten sonra kocalarının soy adlarını değil kendi soy adıyla anılırlar. Anzor, yapkh, Tughuj Yapkh, Khunce yapkh, v.s. denirdi bunlara...

Soyadları kişilerin milliyetlerini belirttiği gibi akrabalarını, aile ilişkilerini, aile ve millî tarih bakımından da önemli ölçüsüz bir durumdur. Soyadları dedeler, aile büyükleri ya da babalar tarafından alınır ve takılır. Bazı köylere de çoğunluğu bulan ailelerin soyadı verilir ve nisbet, bağlilik anlamına gelen (Ey) ya da (Hable) kelimesi eklenerek adlandırılır Anzorey Hajukaey gibi veya Şagüç hable, Tughujhable gibi.

Çerkeslerde soyadı kullanma geleneği pek eski çağlara dayanır. Tanınmış yazar Hommer tarafından söylenen ve yayılan, sonralarda eski Yunanlılar tarafından Yunan diline çevrilen (İlyade) ve (Ulyisse) eserlerinden Çerkeslerde (Kerketler) en azında üç, dört bin yıldan beri soyadı bulunduğuna dair bilgiler verilmektedir. Çeşitli yabancı dillerde Çerkesler hakkında yazılan eserlerde de köklü âileler belirtilmekte ve açıklamalar görülmektedir. Bu bilgiler milletimizin sosyal yapısında, bünyesinde incelendiğinde ve kuruluşlarında sağlamlığın bir gerçeği olan soyunun önemli varlığına birer örneğidir. Çerkeslerin tarihsel soyları pek çok ve bu soyları yalnız çocuklarında, torunlarında değil, tüm milletin hafızasında, düşünüsünde, iç duygu ve anılarında ezberlerindeki şarkılarında ve en nihâyet yazılı tarihlerinde ve millî eserlerinde yer almış, iz bırakmış ünlü bir konudur. Verasetle aktarılan gerçek aile soy hatıraları, soy tarihi, soy seceresi (Çірхе) genel millî tarihe ışık tutmakta şarkılarında (psinale), mersiyelerinde (Gіzbe), kahramanlık şarkılarında (vered) yer bulup anılmışlardır. Gerçek soyadlarında önemli anılar çok, hem de pek çok. Avrupaya ve belki de Amerikaya göç etmiş bazı çerkes âileleri de bu soyadlarını kullanmaktan irak kalmamışlardır. Yakın tarihte Türkiyenin Suudi Arabistanda sefirlik eden ve oraya bir dönüşünde (Cidde) de vapurda ölen merhum Lutfullah Şav beyin bir hatırasını buraya eklemeyi gerekli buldum. Merhum birinci dünya savaşından az bir süre önce tahsile gittiği Lozan da (İsviçre) bir ailenin evine pansiyoner olarak girmiş. Aile reisi adını sormuş. Lutfullah bey de (Lutfullah Şav) demiş. Bu adınız mı? diye sorulunca Hayır (Lutfullah) adım. (Şav) soyadım demiş. Ev sahibi ilgilenmiş olacak ki o günün akşamı yemeğe davet etmişler. Konuşurken (Şav) kelimesinin nereden geldiğini ve kimliğini öğrenince (Şav da bizim aile -soy adınızdır. Bizler de sizin gibi göç etmiş bir ailenin torunlarıyız. bir hâtıra olarak bizlerde kaldı) demişler, ahbab olmuşlar. bir kaç gün sonra (oda) kirasını vermeye kalkınca (bizler akraba sayılırız, paraya da çok ihtiyacımız yok. bizim misafirimizsiniz, rahatınıza bakınız) demişler, can çiğner olmuşlar, onların yanında bir yıldan fazla kalmış, çok yakınlık görmüş olduğunu bana açıklamıştı. Dinler (onlar katolik imişler) ayrı olmakla beraber millî ve soy bağlılığı belki yüzlerce yıl onları birbirinden ayıramamıştı.

Çerkeslerin üzerinde titizlikle durdukları bir de soy markaları (amblemli) var. ÇİPKHE dedikleri bu soy markaları (I) yalnız o soy tarafından kullanılır. Bir kısmının (Hâti) lerin çivi yazısına benzeyen tarafları da var. Bunlar bölgenin ihtiyar meclisleri (Khase) kararı ile verilir ve değişmez bir kanun yönü taşır. Amblemli bir zamanlar çeşitli milletlerde yalnız Krallarına verilir oldu (Rus çarlığı gibi). Bazı hükümlerde ve mesela Japonlar (Günes)'i İrânlılar (Aslan)'i, Türkler (Ay yıldız)'i, Arnavutlar (Kartal)'i Suudi Arabistan (Kılıç)'i, Rus çarı da (Kartal)'i kendisine amblem yapmıştır. Fakat hatırlamalıdır ki (Kartal) amblemi çerkeslerin binlerce yıl önceki dedeleri Hâti (Hitit) lerin amblemi idi. Hatiler hakkında Anadoluda ve Mezopotamya da yapıları kazılarda kale duvarları üstünde hep bu amblemler görülür. Bir Hâti kazısında da (gamalı haç) dikkatli çeker durum taşınıdır. Gamalı haç Alman (Hitler)'in de amblemi idi. Mısır çerkes sultanları saraylarında ve yaptıkları câmilerde de özel amblemler görüldü. Şimdi moda olan bu amblem konusu; siyasi partilerde, büyük ticaret şirketlerinde ve s. kullanılmaya başlanmış bir tekellik işareti olmuştur. At, koyun, koç, ok, v.s...

GÖÇ SONUCU

Çerkeslerin ilk çağlarda olduğu gibi daha sonraları da benemedikleri, üzerinde durdukları soyadı, soy markası 1864 büyük ve feci göçe kadar süregelmiş, ancak bu üzüntülü kaçışın doğurduğu faciaların, ızdırapların, açlık ve sefâletin binlerce, yüzbinlerce ölünün verdiği acıklı durum ve sosyal çöküntülerin sonunda (kadere bağlilik) gibi yanlış ve geri bir zihniyetin kurbanı olmuşlar, bu fena akıntıya kendilerini kaptırmışlar, güzel ve bahâ biçilmez asil özellikleri, gelenekleri yavaş yavaş erimeye, sönmeye, yüz tutmuştur. Bu depresyon ve çöküntü hal onları fena düşünce ve üzüntülere sürüklemiş, soyadlarını bıraktırmış, bir kısmının ise (GEÇİM YOLU) dedikleri ve yanlış anlam yaşamak için çalışmak zevki yerine (bir an önce ölme) ve (ahirete kavuşma) amacı yer bulmuştu içlerinde... Süre ilerledikçe yavaş yavaş millî varlıklarını, kişiliklerini düşünemez olmuşlar, buldukları çevrelere göre etkiler altında kendilerini koruyamamışlar, millî elbiseler kendilerini sıkıya, kalpaklar başlarını yakmaya başlamış entariler, şalvarlar, fesler, kefiyeler, akaller, çarşafklar, burkalar takkeler tercih edilmiş, Hattâ din adamı geçinen bazı yobazlar armoniyon, müziğin ve millî oyunun, islamîyete aykırı olduğunu savunma cüretinde bulunmuş, milletin yok edilmesi için elden gelen gayretin yapıldığı görülmüştür.

KALKIŞ :

Osmanlı devleti çeşitli milletler topluluğu idi. Devleti tarihsel, dinsel, müşterek vatan ve ekonomik bağlar bağliyordu. Padişah; osmanlı ülkesinde yaşayan çeşitli ırklardan milletler topluluğu ve Halife adıyla islâm dininde olanların ruhani başkanı idi. 1908 Osmanlı meşrutiyet inkılabıyla devlet idaresinde milletlerde yavaş yavaş millî şuur, kültürel ilerleyiş ile kişiliğini bilme, milliyetçilik yer almağa başlamış kişisel hürriyetin kapsadığı eşitlik tadı ile inançlar, düşünceler değişmeğe millî varlığa önem verilmeye başlanmış, bu amaç ile her millet dernek açmaya, gazete, dergi, kitap yayına kıymet vermiş, birbirlerine daha çok sevgi ve bağlılık yer almıştı. Çerkesler de bu yürüyüşe ayak uydurmuş 10. Temmuz. 1908 de (Çerkes teavün cemiyeti) yeni anlamla (Çerkes yardımlaşma derneği) ni kurmuşlar bir de (Ghuaze) adlı haftalık gazete çıkarmaya başlamışlar, millî dillerinde kitaplar basmışlar, hattâ Kafkasyadaki okullara da göndermişlerdir. Bu arada Çerkesya'ya bir kaç ta öğretmen göndermeği ihmal etmemişlerdir. Millî dil konusu öncelik gördüğünden İstanbulda Beşiktaşta bir de (Çerkes örnek ilk okulu) açmışlardır. Millî yakınlıkda almış yürümüş, soy adı ile hitap etme tekrar moda olmuştu. 1923 yılına kadar süre gelen bu kalkış ve millî hareket ondan sonra başlayan istibdat ve baskılar üzerine ilk önce tek olan ilk okul kapatılmış dernek ve yayına son verdirilmiş, tarih ve diğer millî kitaplar toplatılmış, yasak edilmiş hattâ çerkesçe konuşma menedilmiştir. Bu arada 10. Eylül, 1927 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle bir ilân (uyarı) gözden kaçmamıştı : «İzinli olarak memleketine gitmek üzere şehrimizde bulunan İstatistik umum müdürü (M. Jakart) bir muhabirimize şöyle söylemiştir: «Fransada kabul edilen usul gereğince her aile için isim seçmek hakkı aile reislerine verilmiştir. Bütün aile fertleri, bu aile isminin kullanmak mecburiyetindedirler. Ben de bu maksatla bir kanun projesi takdim edeceğim. Bu kanun gereğince herkesin bir aile ismi olacaktır.»

DÖNÜŞ :

Aradan bir süre geçmiş. 1934 yılında Türkiye Büyük Millet meclisinde kabul edilen soyadı kanununa ise «Türkiyede yaşayan herkesin türkçe soyadı alması mecburudur» kaydı konulması üzerine Türkiyede yaşayan herkesin ve bu arada Çerkeslerin Çerkesçe olan soyadları taşınmaları yasaklanıyor ve Türkçe soyadı almağa zorlanıyor. Baskı pek şiddetli ve ağırdı. Antidemokratik bir anlam taşıyan bu kanun zorluğu ile Çerkesler de gerçek özel soyadlarını bırakıp türkçe ad almaya başladılar, Hattâ Azınlık haklara sahip olan hıristiyanlar da fena karşılanmamak için onlardan kanuna uyanlar da çok olmuştu.

Bununla beraber özü Türk olan bazı vatandaşlar yabancı, fakat teleffuzu hoş ve güzel kelimeleri, adları soyadı olarak nufuslarına yazdırmağı unutmadılar; Bunların Arna, Modar, Bigat, Stern, Renda, Tevs, Seden, Helmar, Behem, Ang, Sander, Rit, ve daha bir çok adları benimzediklerini gören şuurlu, kültürlü kişiler gerçek soyadları olan Şav, Bersis, Kasey, Varde, Açu, Kuas, Şurdum, Bragnon, Mit gibi katıksız millî adlarını nufusa Haydettirmeyi başardılar. Akrabaları ile muhabere ederek millî müşterek soyadı seçemiyenler yada kabul almayanların soyadları seçmek nüfus dairelerinde, jandarmalarda, muhtarlara düşmüştü. Bu şiddetli baskı yüzünden çerkeslerin % de 98 i gerçek soyadlarını bırakıp türkçe adlar almışlardır. Bir kısmı ise nedense

Cengiz, Çağatay, Tatar, Özbek, Kırgız gibi adları pek çekici bulup benimsemişlerdir. Arap ülkelerinde yaşayanlar ise suursuzluk ile Elkadi, elmiñti, Eşşami, Elnahas ve daha bu biçim adları tercih etmişlerdir.

HÜRRIYET VE İNSAN HAKLARI :

Türkiyede 27 yıl süren bu baskı ve ağır hava 1950 yılında başlayan Demokrasi ve İnsan hakları rejimi ile sona ermiş, Çerkesler de temiz bir nefes almaya başlamışlar, milli varlıklarını benimser olmuşlar, birbirlerine daha çok yakınlık, sevgi, anlaşma başlamış, dernekler kurmuşlar özel kişiliklere önem vermişler, milli varlıklarını anlamışlardır. Fakat nede olsa o eski korkunun bıraktığı iz tüm kaybolmamış, yine başlarına bir şeyler gelecek korkusu içindeki kabustan ayrılamamışlardır. Dergiler çıkarmışlar, tarihlerini öğrenmişler kültürlü bir insan olarak yaşama vasfını almışlardır. Bir kısmında korku devamda... hem de lüzumsuz...

Uyanan, kişiliğini hatırlayan, akrabalarını öğrenmek isteyen bir kısım hemşirele babalarının, dedelerinin unutulmuş gerçek soyadlarını öğrenmek hevesine düşmüşler, teşebbüslere geçmişlerdir. Milli şuur, milli tarih, kültüre bağlı bu davranış bir az da sosyal yaşantıya bağlı bir akrabalık yakınlığını kamçulamıştır. İşte Osmanlı devrinde, biraz daha sonraları bildiğimiz ya da öğrendiğimiz bir türe eski ve gerçek soyları belirtmek, isteklileri aydınlatmak, yardımcı olmak yolu tutulmuştur. Özet te olsa şöyle bir düzen yapmak birzade faydalı olacaktır :

Gerçek soyadlarını kullandıklarından ötürü toplumun çok iyi tanıdığı Met Çınatuka İzzet, Therkhet cavit, Ziya Bersis, Dr. Şevket Habjoka, Şemi Time, Ayni tiiftij, Elenav Batuk, Emin semgugh ve daha bir çokları listeye konmamıştır. Ayrıca soyadlarını bilmediğimiz yazarlardan Abdullah Zühtü, İkdamcı Mahmut Sadık, Ressam Şevket dağ ve yazar İsaçal Habip ve diğerlerinden bahsedilmiştir.

(1) Çıkkhe, Dr. Vasfi Güsar, Yeni Kafkas, S. 30, 1961

Abdi Paşa	Müşir - Mareşal	Mocan
Abdullah Paşa	Müşir - Mareşal	Mertet
Ahmet Feyzi Paşa	Eski İstanbul muhafızı, general)	Big
Ahmet Midhat Efendi	Yazar ve ünlü romancı	Haghur
Ahmet Anzaur	Halifeci, sonra paşa)	Beşuk
Ahmet Dalli	İş Bankası eski genel müdürü)	Çoka
Ahmet Nami bey	Damat ve Suriye eski devlet başkanı	Yegvaş
Ali Sait Paşa	Orgeneral Akbaytuğan	Khunc
Aziz Elmasri	Mısır eski genel kurmay başkanı	Şhapli
İbşir Paşa	Eski osmanlı veziri	Khışı
Bekir Sami Bey	Eski haritiye vekili	Kundukh
Bekir Sami Bey	Türk İstiklal Savaşında Tümen Komutanı. Bandır- mada kurmay albay)	Zarakhue
Cemal Salem	Mısır vezirlerinden	Vunaruk
Cemil Cahit Toydemir	Orgeneral	Therkhet
Cevat kerim İnrelayı	Prof. Dr.	Faşmukh
Cevdet kerim İncedayı	Eski Bakanlardan	Faşmukh
Emin Paşa	Kölemen Emin Paşa. Kavalalı katliamında kaleden atı ile atlayan	Haşcukur
Eşref Kuşçubaşı	Osmanlı Hükümetinde teşkilati mahsusa başkanı, istiklal harbi kahramanlarından.	Sencer
Edhem Paşa	Müşir - mareşal	Pşevu
Ethem Bey	Çerkes Ethem. Kuvvayi seyyare başkanı	Pşevu
Fethi Ahmet Paşa	Osmanlı Devleti vezirlerinden)	Mocan
Deli Fuat Paşa	Müşir - Mareşal	Tkhugha
Hacı Murat	Kafkas savaşları kahramanlarından	Tavulal
Hasan Refet Paşa	Mareşal, Deli Fuat Paşanın Babası	Tkhugha
Çerkes Hasan	Sultan Aziz devrinde, Sultanın intikamı için bir kaç vezir öldüren	Zeyf
Hasan Fuat Paşa	Harbiye de matematik öğretmeni	Hecemuk
Hayreddin Paşa	Tunuslu. Türkiyede sadrazam	Tleş
	Mısır vezirlerinden	Jankát
Hüsevin Tosun bey	Milli ajans genel müdürü	Şhapli

İbşir Paşa
İlyas Paşa

Keriman Halis.
Lemi Atlı
Mahmut Bey

Mahmut Paşa
Mahmut Hayri Paşa

Mahmud Sami Paşa
Mahmut Sirri Paşa
Mahmud Nami Paşa
Muhammed Sabet Paşa
Kabasakal Mehmet Paşa
Mehmet Zeki Paşa
Melek Ahmet Paşa
Muhlis Sabahettin
Murat Bey
Şeyh Mansur
Namık İsmail
Neşet Paşa
Neveser Gökdeş
Nâzım Paşa

Ömer Naci
Ömer Seyfeddin
Osman Paşa
Özdemir Paşa
Raşed Rüstern
Reşit Paşa
Reuf Orbay
Salih Paşa

Salih Paşa

Salah Salem
Sabahettin
Selim Sabit Paşa
Süleyman İzzet

Şemseddin Paşa
Tahir Bey
Tahir Hayreddin Paşa

Tarik Mümtaz Göztepe
Yaşar Doğu

Osmanlı devri vezirlerinden.
Türk İstiklal Harbi kahramanlarından
general. Manyaslı
Dünya güzeli seçilen. Belçikada
Ünlü besteci ve müzisyen
Bolu - Hendek isyanında şehit Tümen komutanı
kurmay yarbay

Damat. Prens Sabahettin'in babası)
Mısır Sultanı Kâmil Hüseyin'in damadı. Prensos
Kadriye'nin kocası)

Elbarudi. Mısır başvekili
mısırlı vezir ve prenses Fatma'nın kocası
Mısırlı vezir
Mısır eski eğitim bakanı
Sutan Hamitin serhafiyesi
Mareşal
Osmanlı devri ünlü vezirlerinden
Ünlü müzisyen ve besteci
Dağstanlı. Ünlü tarihçi ve yazar
Çerkesyada devlet başkanı
Professör. Ressam
Gazi Osman paşanın kayın biraderi. General
Ünlü besteci ve müzisyen
İttihatçıların babı âli başkumunda şehit edilen harbi-
ye nazırı

Osmanlı devrinde ünlü hatip
Yazar ve hikâyeci
Özdemiroğlu. Osmanlı serdarlarından
Habeşistan fâtihi ve Osman paşanın babası
Mısırlı ünlü yazar)
Koca Reşit Paşa. Ünlü sadrazam)
Eski başvekil
Damat. Sadrazam. İstiklal Harbinde Ankara ile ara-
cı olmuştur.

Damat. Tunuslu Hayreddin paşanın kardeşi Mahmut
Şevket Paşa vakasında idam edilmiştir.
Mısır vezirlerinden siyaset adamı)
Suvari generali
Kurmay albay. Tümen komutanı olarak Kuzey Kaf-
kas hareketına katılmıştır.

Osmanlı devrinde evkaf nazırı
Komodor. Deniz albayı
Serbesti gazetesi sahibi. Tunuslu
Hayreddin paşanın oğlu
Ünlü yazar
Ünlü güreşçi

Khışı
Deppen

Bijnav
Çizemugh
Şaghurko

Kuezba

Hajuk

Navurkzo

Khume

Yegvaş

Nekhuş

Hakul

Berzeg

Hadeşe

Bijnav

Haraki

Uşarma

Zeyf

Şhapli

Bijnav

Babuk

Jankhot

Hatko

Khustoka

Khustoka

Amafuka

Khçşunduk

Çeñçe

Karzek

Tleş

Vunaruk

Kuezba

Ataype

Tsey

Teseruk

Zeyf

Tleş

Haghur

Deghu

OKUYUCULARIMIZA SUNDUĞUMUZ YAYINLAR

- 1 — Kafkas Hikâyeleri Antolojisi Fiyatı 10 TL.
- 2 — Çerkesya'da Sosyal Yaşayış ve Adetler «Jabağı Baj» - Fiyatı 10 TL.
- 3 — Çerkes Düşünürü Kazanokue Jabağı «Şortan Askerbi» Fiyatı 7,5 TL.
- 4 — Abhaz Mitolojisi Anaç Mı? «B. Ömer Büyüka» - Fiyatı 40 TL.
- 5 — Kafkasya Kültürel Dergi Cilt 7-8, Her iki cilt bir arada fiatı 60 TL.

ŞOGENTSUK ALİ ve BİR HİKÂYESİ

1900 yılında Nalçık yakınlarında Kucmızıkuay köyünde doğdu, 1941 de sürgünde iken öldü. İlk öğrenimini köy okulunda tamamladıktan sonra 1915 de Temirhan Şura-da açılan öğretmen kurslarına katıldı. Bu kursu başarı ile bitirdikten sonra Kırıma gönderildi. Burada stajyer olarak bulunmasına rağmen büyük bir azimle çalışarak kendini çok iyi yetiştirdi. 1917 ihtilalinin zayıflığı içinde yanlışlıkla, sürgünler arasında Türkiye'ye gönderildi. Türkiye'de kaldığı sırada Türkçe ve Fransızca'yı eksiksizce öğrendi. İlk şiirlerini Türkiye'deyken kaleme aldı. Şogentsuk Ali, özlemine dayanmadığı vatani Kuzey Kafkasya ya 1919 da döndü ve bütün mücadelesini Çerkes miheti için yaptı.

Şogentsuk Ali'nin ilk şiirleri İstanbul'da Guaze (Yol) dergisinde yayınlandı. Şogentsuk Ali, şiirlerinde vatani ve milli heyecan vardır, sade bir dille yazmıştır. Şöhretini daha ziyade 1927 den sonra yazdığı şiir ve hikayelerle kazandı. Milli sosyal konular üzerinde yazdığı yazılar bir hayli kabardır.

Şogentsuk Ali, roman ve hikayelerinde, geniş toplulukların acılarını kendi millet sevgisi ve hayat denemeleriyle kaynaştırarak kısa fakat heyecanlı, akıcı cümlelerle anlattı. Yazarın, el yazmalarını 1 nci büyük savaşta kaybıldı. Kambot ile Laste adlı romanı ile hikâyeleri yayınlanmıştır.

HİKÂYE :

BİR PUT UN (X)

ŞOGENTSUK ALİ den

Çeviren : Köpsirgen Orhan

Bir yaz ayıydı acele etmeyen güneşin sıcak ışınları ucu bucağı görünmeyen kırları istiyordu.

Bir aydanberi yağmıyan yağmura küsmüşesine tozlardan görünmez hale gelen bitkiler geniş yaprakları ile yerleri kaplıyorlardı. Gün sessiz ve rahattı. Güneş, bitkiler ve meyveler için sevin-dirici gibi görünüyorsa da bir kaç gündür bu yaratıklarda ona bkmüş görünüyorlardı. Bütün kuvvetile parlayan güneş dışında tüm canlılar elem içindeydi. Dağlar, ormanlar, kırlar - hepsi hüznü. Dereler, insanı duygulandıran şırıltılarını şimdiye dek görülmemiş bir şekilde yavaşlatmışlardı. Ağaçların tepesinde civıldaşan çalı kuşları bile seslerini kesmişlerdi. Köyün türküsü ağıt gibi insanın kulaklarında çınlıyor.

Bu ne tuhaf şey!... Neden bütün doğayı hüznü görüyordum? Yoksa derelerin şırıltılarını dinlemek, kuşların o güzelim şiirleriyle duygulanmak benim hakkım değilmiydi?

Aydınlık ve neşe dolu olan bu günün birden bire neden karanlığa büründüğünü söyleyim. O olah çok oluyor. Henüz on yaşındaki neşe ve hayat dolu bir çocuğun aniden kedere düştüğü o günler geçeli çok oluyor. Fakat siz bilemezsiniz doğanın güzelliklerine sevinen neşeli çocuğun, hiç bir suçu olmayan kalbinin kırılmasını ve gördüğü her şeyin derüli olmasını. Bütün bunların nedeni bir put undur. Ödünç alınan bir put unun ödenememesi yüzünden fakir ailenin sevimli çocuğuna vurulan bir darbedir. Kılıcın yarası zamanla geçer, fakat acı sözün yarası kolay, kolay geçmiyor. Bunu size söylesemde geçen çocukluk çağıma bir şey katamazsınız. Zira siz de verimde olsaydınız benim gibi olacaktınız. Babam çok çocuklu bir aile reisiydi. İlkbaharda yiyeceğimiz bitmiş hepimizi aç kalmıştık. Mecburiyet karşısında kalan babam, komşumuz Temböt-

dan bir put un ödünç aldı. Karşılık olarak beş dönüm çayırmı biçecekti. O senenin yazı gelir gelmez, bir sabah Temböt, at üstünde köpürmüş bir halde avluumuza girdi.

— Hamit, çabuk gitde şu çayırmı biç! Ocağımu batıracağını! Neredeyse çayır kuruyacak!

Babam azıksızdı... O gün çayır biçmeye gidebilecek durumda değildi. hiç bir hazırlığı yoktu. Babam da biz de acınacak bir durumdaydık. Babam :

— Bu gün gidemem. Azığım yok, - diye cevap verdi. O kalpağını öne doğru eğip, habire kamçısıyla eğerin önüne vuruyordu. Babam, başı eğik bir halde Hacının atının önünde biraz durdu, sonra ana bakarak, yeniden:

— Azığım yok bey. -Bu gün gidemem, fakat bu akşam hazırlığımyı yapar sabahleyin erkenden çayıra giderim, - dedi.

Böyle bir cevap beklemiyen bey, akrep ayaklarına benzeyen kalın ve düşük kaslarını kaldırarak öfkeli bir sesle :

— Ne istersen yap; O beni ilgilendirmez! Bu gün muhakkak çayıra gitmelisin. Biliyormusun bana borçlu olduğumu? Biraz utanman lâzım. Yiyeceğin yoksa ne yapayım. Allah belanı versin, komşumun gel bir put mısır vereyim de beş dönüm daha biç!

Zavalı babam, Tembötün kolay kolay avludan çıkmıyacağını anlayınca, onunla daha fazla konuşmamak ve bir daha da borç altına girmemek düşüncesiyle, evimizde kalan son kuru ekmeçleri ve on iki yaşındaki ağabeyimi de yanına alarak çayırmı biçmeye gitti.

İkigün sonra onlar anneme haber gönderdiler: «Açlıktan ölüyoruz, ödünç mödünç ne bulursan bir şeyler gönder,» - diye.

Annem, çırpındı, oraya koştu buraya koştu. Komşularımızın hepsini dolaştı sonunda bir boş torba alıp beyin yanına koştu.

Annem, beyin kiremitlerini pişirmek ve O da buna karşılık bir put un vermek şartile anlaş-tılar. Çok geçmeden unu alarak eve dönmüştü. Annem, o akşam hazırladığı azığı torbaya koyup ertesi sabah benimle çayıra yolladı. Çayırlar köye çok uzaktı. Yolun kenarlarında duran ağaçların gölgesinden geçip, güneşin kavurmakta olduğu kırlara açılınca sırtındaki azık torbası ağır-laşmaya başlamıştı. Ağırılık adeta beni eziyor, kaynıyan güneş ise kavuruyordu, ısınan tozlu yol lar da ayaklarımı pişiriyordu.

Güneş tam tepemde kaynıyor, ısınan topraklara ayaklarımı basamıyordum. Bir süre sonra sağa sapan eski bir yola koyuldum. Çoktanberi üzerinde yürünmeyen yılanmış kesekler ayaklarımı kesiyordu. Gityilecek hali kalmıyan eski ve kirli faniladan süzülen terler vücudumu yaka, yaka ilerliyordum.

Yolun iki tarafında bulunan tarlalardaki sararmış ekinler ara, sıra rüzgâr estikçe deniz dalgaları gibi sağa, sola sallanıyor bir türlü eski hallerini alamıyorlardı. Olgunlaşan başakların birbirine çarpmasından doğan sesi duyabilecek kadar bir sessizlik vardı. Güneşin sıcaklığı yetmiyormuş gibi hafiften esen sıcak yelde temelli beni bunaltıyordu.

Ne olursa olsun, bir an önce çayıra yetişmeliyim. Bu nedenle azığı yetiştirmek için acele ediyordum. Çayıra yetiştiğimde ağabeyimi ne kadar sevineceğini düşünüyör, babamın «oğlum artık büyüdü, tek başına azığımızı da getirebiliyor» gibi tatlı sözlerini şimdiden duyar gibi olu-

vardım. Bu düşüncelerle ilerlerken sırtımdaki ağırlığı hiç hissetmiyordum. Fakirin kemığı, kemik değilmi? Zavallının canı, can değilmi? Kesekler tarafından kalbura berzetilen tabanlarında sıcak topraklara bastığımda «uh» desem bana acıyacak kimseyi bulamayacağımdan adınlarını mümkün olduğu kadar hızlanıyordum. Hiç unutmam, yer yer çatlamış eski yoldan ilerlerken Tembotun uşağı Musa ile Nalçikte okuyan oğlu Murat'ı arabayla gezinirken görmüştüm. Biraz sonra arabayı durdurup atları çözmüşlerdi.

— Hey pasaklı Küçük Ali, halen yoldamısın? Başındaki şapkaya biraz arkaya doğru kaldırmış, beni sırtımdaki torba ile görünce tuhafına gitmiş olsa gerek, gevrek, gevrek gülüyordu. Ağzından dökülen kelimeler çok acayıpdi.

— Zavallı çocuk, nedir bu halin,- deyip önüne durdu. Torbayı sırtımdan indirtikten sonra «otur» diyerek beni oturttu... Gırgır geçerek, konuşurarak gününü geçirmekten istediğini anlıyamadığım için «otur» demesine çok seviniştim. «Nalçık'te okuyan Murat'ın yanında oturuyorum, o benimle konuşuyor, o benimle arkadaş oldu. Atlar biraz dinlenirse, ömrüme binmediğim arabaya da bineceğim», - diye düşünüyordum.

Murat şapkasını çıkarıp, kalın ve siyah saçlarını yukarıya doğru taradı; kelimeleri yarım yarım teleffuz ederek öz dilini küçük düşürüyor ve kendisi böyle hareket etmekle iyi bir şey yaptığını sanıyordu. «İstabile...» diyerek yeşil çimenler üzerine uzanıyor ve kendisini büyük bir insan durumunda gösteriyordu.

Kamçı ile oynayan Musa oturduğu yerden şöyle konuşuyor :

— Ne Murat, yoksa dilimizimi unuttun. Ne kadar bozuk bir şiven var... Gittikçe de bozuyorsun...

— Nè yapayım okulda yabancı dille okuyoruz... Bana doğru bakarak «Değilmi pasaklı Ali» diye soruyordu.

Musa ile Murat konuşmaya dalmışlardı. Onun bana hitap ederken adıma birde pasaklı kelimesini takmasına çok içerlemiştim. «O bana dost olmadı, yüz bile vermiyor. O iyi yabancı dil biliyor, o zengin. Biz ise onun babasının kölesiyiz. Bizim gibilerin okuması imkansız, onun için benimle dalga geçiyor.» diye düşünüp otururken, bakışlarından bana acıdığı belli olan Musa: No küçük Ali, çokmu yoruldu, neden bu kadar düşüncelisin tatlı çocuk? Dedi.

Hemen başımı kaldırıp :

— Hayır, Musa, yorulmadım,- diye karşılık verdim.

«Pasaklı» kelimesinden «tatlı» kelimesi daha hoş bir söz. Bir an için Musanın bu seslenişini beni çok sevindirmişti.

— Korkma, Küçük Ali, bir gün gelir sende okursun. Sen güzel dilimiz Çerkesceyi de unutmazsın, yabancı dili de öğrenirsin. Daha yüksek okullara da gidersen inşallah....

Bu sözler hiçte Murat'ın hoşuna gitmemişti. Hemen söze karışarak :

— Nerdeyse adamı çatlatacaksın vallahi!... Musa, eğer Ali gibi pasaklı çocukları okullara aırlarsa bir gün okulda durmam, Musa sen çok aptalca düşünüyorsun.

Musanın bu sözlere kırıldığı yüzünden belliydi. Henüz yeni terlemeye başlayan bıyıklarını kıvrarak :

— Neden öyle söylüyorsun Murat? Fakirlik ayıpmıdır? Fakir, insan değildir? Bu Çocuğun senden aşağı olan bir tarafına var zenginlikten başka?...

Murat, söylediklerine pişman olmuşcasına kızarmıştı. Derinden bir nefes alarak, gömleğinin yakalarını düzeltti. Öne dökülen dalgalı saçlarını yukarıya doğru tarayarak :

— Musa, yeter konuştuğun. Çizmeden yukarı çıkma. Bakıyorumda sende kendini adam yerine koymaya başlamışsın!... Musa biraz daha aynı tonda konuşursa işinden ve etmeğinden olacağını bildiği için hemencik konuşmasını çevirdi.

— Yahu Murat, sende hiç şakadan anlamıyorsun. Şimdiye kadar laf olsun diye konuştum. Adam buna bozulurmu be bilader?

Bütün güzel düşüncelerimi rüzgar götürmüştü. Musanın da dostluğu bu kadar. Biraz sonra atları koşup oradan uzaklaştılar.

Yaşı geçmiş, sıtmaya tutulmuş ihtiyarlar gibi sallana sallana, sırtımdaki ağır yükte tekrar yola koyuldum. Çok geçmeden çayırlara yetişmişim. Çeşitli bitkiler ve çiçeklerden çıkan güzel kokular her tarafı kaplıyordu. Göğ yüzündeki güneş, yavaş yavaş yerine doğru ilerlerken kuşlar da ona yolculuk şarkılarını söylüyorlardı. Kırdı, her yandan birbirine benzemiyen çalışma sesleri geliyordu.

Bileği taşının tırpana sürülmesinden çıkan acayıp ve hiçte hoş olmayan sesleri adeta kulaklarımı tırmalıyordu. Yeşil kırlardan hoş gitmeyen bu sesleri sevemiyen on yaşındaki o küçük çocuğun o sesleri sevememesinin sebebi neydi? Kırlardan sökülüp gelen hayat dolu binbir çeşit sesin bu çocuğu neşelendirmemesi tuhaf değilmiydi?... Babamın çalıştığı iş, aslında bana gurur vereceği yerde neden hiç hoşuma gitmemişti? Onu bana böyle gösteren bir put ödünç unun üzüntüsüydü... O bir put unun koca bir aileyi köle hale getirmesindendi.

Yürüyorum, yürüyorum.... Yoruldum. Yolun kenarındaki küçük bir höyüğe çıkıp yükümü indirdim. Bir ekin demeti gibi yığılıp kalmıştım. Yükümün ağırlığını farketmişcesine serin akşam yeli sıcağın kavruktan tenimi okşuyordu. Akşam yemeğine hazırlananların kır ocaklarından tüten dumanlarını buradan rahatlıkla görebiliyordum. Sessiz bir akşamdı bu akşam. Kırdı yaşayan, canlıların birbirine benzemiyen sesleri, neşe dolu şarkıları her taraftan duyuluyordu. Onların hepsi, zengin yaz akşamının kulaklarına fısıldadığı sevinçle birbirlerini kutuyorlardı. Onları korkutacak, onları üzecek bir şey yoktu. Onlar özgürdür. Kendi işlerini becerebilmenin sevinci seslerinden anlaşılıyordu. Kısaca söyleyim, bu çevrenin tamamı güzeldi. İnsanın yorgunluğunu gideren hoş bir dinlenme yeriydi. Fakat burada duyulan o güzelim şarkılarla, Neşe dolu sesleri benim gibilerin dinlemesi pek iyi olmazdı. Her şeyi ile belliydi bir put unun köleleştirdiği koca baba ocağı... Belliydi bu güzel doğanın nimetlerinden faydalanamadığı, gültüp, sevinemediği...

Küçüklerin dakikaları büyükler tarafından ucuzlaştırılmışsa da onlar her dakikalarını kendilerine harcıyorlar. Benim, şu serin havadan faydalanacağım sadece bir kaç dakika idi. Yolumu kısaltmak için biraz daha gayret etmem lazımdı.